

\ Lähenemiskeelu taotlemise ja kohaldamise analüüs

LÕPPARUANNE

Mai 2023

JUSTIITSMINISTEERIUM

Analüüsi tegi Justiitsministeeriumi tellimusel **Civitta Eesti AS**.

Uuring on rahastatud Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetused 2014-2021 programmi „Kohalik areng ja vaesuse vähendamine“ eelnevalt kindlaksmääratud projekt „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ vahenditest.

Uuringu autorid:

Kadri Tirs (CIVITTA)

Kadri-Ann Lee

Piia Viks-Binsol (CIVITTA)

Aruande valmimisele aitasid kaasa juhtrühma liikmed Karin Talviste, Kristine Tamm (Riigiprokuratuur), Ly Kallas (Politsei- ja Piirivalveamet), Katre Poljakova (Harju Maakohus), Merle Albrant (naiste tugikeskused).

Tellijat esindas Anna-Liisa Uisk.

Täname kõiki intervjuerituid, sealhulgas fookusgruppides osalenud kohtunikke, prokuröre ning politseiametnikke.

Viitamine: Tirs, K., Lee, K.-A., Viks-Binsol, P. (2023). „Lähenediskeelu taotlemise ja kohaldamise analüüs“. Civitta Eesti AS.

Tiitellehe foto: Canva

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. UURINGU METOODIKA.....	6
2. LÄHENEMISKEELU REGULATSIOON EESTI ÕIGUSES.....	7
2.1. Lähenediskeelu kohaldamise eeldused	8
2.1.1. Ajutine lähenediskeeld.....	8
2.1.2. Süüdimõistva kohtuotsusega lähenediskeeld	10
2.2. Lähenediskeelu kohaldamisala ja eesmärk.....	11
3. LÄHENEMISKEELU TAOTLEMISE JA KOHALDAMISE PRAKTIKA.....	13
3.1. Teadlikkus seoses lähenediskeeluga.....	13
3.2. Lähenediskeelu taotlemine ja kohaldamise menetlus	17
3.3. Taotluse arutamise istungil osalemine	23
3.4. Lähenediskeelu tingimused ja rikkumine	25
3.4.1. Lähenediskeelu rikkumise mõistmine.....	26
3.4.2. Käitumisjuhised kannatanule lähenediskeelu tahtliku rikkumise korral	27
3.4.3. Rikkumise tagajärjed	27
3.4.4. Lähenediskeelu tähtaeg	30
3.5. Lastega seotud küsimused seoses lähenediskeelu kohaldamisega.....	30
4. KOKKUVÕTE	33
5. SOOVITUSED	35

SISSEJUHATUS

Perevägivald on inimõigusi kahjustav probleem, mis piirab inimeste õigust elule, vabadusele, turvalisusele, väärikusele, vaimsele ja füüsilisele puutumatusse ning mittediskrimineerimisele. Vägivald põhjustab suuri kannatusi nii ohvrile kui tema lähedastele ning tekitab kahju ühiskonnale. Uuringud näitavad, et vägivald kipub korduma ja vägivallaringist välja pääseda on keeruline. Lapsed, kes satuvad vägivalla ohvriks või selle pealtnägijaks, puutuvad suurema tõenäosusega vägivallaga kokku ka täiskasvanueas – kas ohvri või vägivalla toimepanijana.¹

Perevägivald on Eestis jätkuvalt terav ja levinud probleem. 2022. aasta esimesel poolaastal registreeriti 1372 perevägivallakuritegu, mis on küll 14% vähem kui eelmisel aastal, kuid kõikidest sel ajavahemikul toime pandud kuritegudest moodustasid perevägivallakuriteod ligi kümnendiku ehk 11%.²

Perevägivalla ohvrite kaitsmisel mängib olulist rolli lähenemiskeelu kohaldamine. Lähenemiskeeld on isikule seatud keeld läheneda teisele isikule. Lisaks võib kohus lähenemiskeeluga vajadusel ka keelata või piirata õigusrikkujal kaitset vajava inimesega suhelda või kohtu määratud paikades viibimise ja kohtadele lähenemise.

Lähenemiskeelu näol on tegemist preventiivse deliktiõigusliku kaitseabinõuga (abinõude kogumiga), mille eesmärk on tagada, et isik, kelle suhtes lähenemiskeeldu kohaldatakse (lähenemiskeelu adressaat), ei rikuks tulevikus lähenemiskeeluga kaitstava isiku isikuõigusi.³ Seega on lähenemiskeelu meetme eesmärk ära hoida isiku õiguste rikkumine tulevikus.

Lähenemiskeeldu saab Eestis kohaldada nii tsiviilkohtumenetluses kui kriminaalmenetluses.

Justiitsministeeriumi 2022. aastal koostatud analüüsist⁴ nähtub, et aastatel 2018–2021 on ajutist lähenemiskeeldu taotletud kõige rohkem kehalise väärkohtlemise (59%), ahistava jälitamise (14%) ja ähvardamise (11%) kuritegudes ning harvem muudes kuritegudes.

Enamasti on lähenemiskeeluga kaitstud kannatanut tema **praeguse või endise pereliikme eest** ja üksikutel juhtudel on lähenemiskeeluga hõlmatud ka kannatanu lapsed ja vanemad. Lapsed võivad olla vägivaldses peres kas otsesed vägivalla ohvrid või langeda kogemata ohvriks teisele isikule suunatud vägivalla korral.

¹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn, 2015. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/vagivalla_ennetamise_strateegia_aastateks_2015-2020.pdf

² Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna statistika: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/kuritegevus-eestis>

³ RKKK 3-1-1-59-10, p 7.1

⁴ Tamm, K. Lähenemiskeelu kasutamine kriminaalmenetluses. Justiitsministeerium, 2022

Teiste pereliikmete vahelise vägivalda pealt nägemine või kuulmine on samamoodi last kahjustav kui otsene vägivald lapse suhtes, seega tuleb pidada perevägivalda tunnustajaks olemist ka lapse väärkohtlemiseks.⁵ Nii võib lähenemiskeeldu pidada oluliseks meetmeks vägivaldse paarisuhtega peredes elavate **laste kaitsmisel ja toetamisel**.

Kuigi lähenemiskeeldu meede on kriminaalmenetluses oluline kannatanu kaitse abinõu, on selle kasutamisaktiivsus läbi aastate olnud pigem tagasihoidlik. Alates 2018. aastast on ajutise lähenemiskeeldu taotluste arv (sealhulgas edasilükkamatul juhul kohaldatud lähenemiskeelud) olnud ligikaudu 60 taotlust aastas. 2021. aastal lähenemiskeeldu taotlemine vähenes 46 taotlusele vaatamata sellele, et 2020. aastal muutus taotlemine paindlikumaks tänu edasilükkamatul juhul kohaldatava ajutise lähenemiskeeldu võimaluse jõustumisele.⁶

Uuringu eesmärgiks oli analüüsida lähenemiskeeldu rakendamise kogemusi selleks, et tuvastada praktikas esinevad kitsaskohad seoses lähenemiskeeldu taotlemise ja menetlemisega.

Käesolev aruanne annab ülevaate lähenemiskeeldu rakendamise peamiste osapoolte tagasisidest, kogemustest ja hinnangutest meetme üldisele korraldusele, samuti selle eelistest ja kitsaskohtadest, ning soovitud lähenemiskeeldu kohaldamise praktikate muutmiseks.

⁵ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Juhendmaterjal perevägivalda vähendamiseks ja ennetamiseks. Justiitsministeerium, 2011

⁶ Tamm, K. Lähenemiskeeldu kasutamine kriminaalmenetluses. Justiitsministeerium, 2022

1. UURINGU METOODIKA

Uuringu edukaks läbiviimiseks oli oluline vaadelda tervikuna kogu lähenemiskeelu kohaldamisega seotud sihtrühmasid ja mõista nende rolle. Uuring keskendus eeskätt prokuröride ja kannatanute vaatele, kuid kõiki osapooli koondava ülevaate saamiseks olid sihtrühma kaasatud ka lähisuhtevägivalla juhtumitega tegelevad kohtunikud ja politseinikud.

Arvestades uuringu eesmärki, keskenduti eeskätt laiapõhjalisemale ja sisulisemale kvalitatiivsete andmete kogumisele. Uuringu raames viidi läbi 20 süvaintervjuud kannatanutega, kes olid taotlenud kriminaalmenetluse raames lähenemiskeeldu viimase 5 aasta sees ning 3 fookusgruppiintervjuud lähenemiskeelu menetlemise ja kohaldamisega seotud spetsialistidega (kohtunikud, prokurörid ning politseinikud). Selleks, et paremini mõista lähenemiskeelu kohaldamise temaatikat koos elektroonilise valveta, viidi läbi telefoniintervjuu ühe vastava kogemusega kriminaalhooldajaga.

Kvalitatiivsele andmekogumisele eelnes hetkeolukorra analüüs, mille raames töötati läbi valdkonda reguleerivad õigusaktid, kohtupraktika, õiguskirjanduses avaldatud artiklid, asjakohased aruanded, analüüsid ja lähenemiskeeldu käsitlevad ametkondlikud dokumendid.

Kuna varasemal kohtupraktikal ning uuringutest nähtub, et lähenemiskeelu kohaldamisega esinevad piirkondlikud erinevused nii kannatanute teadlikkuses lähenemiskeelu võimalusest, kui selle taotlemise protsessist ja menetluspraktikas, siis lähtuti andmete kogumisel võimalike erisuste tuvastamiseks piirkondlikust valimist – igas piirkonnas viidi läbi 5 intervjuud kannatanutega ning prokuröride, kohtunike ja politseinike fookusgrupid moodustati selliselt, et igas grupis oleksid esindatud kõik piirkonnad (Põhja, Lõuna, Ida, Lääne).

Lähenemiskeelu kohaldamisega seotud kitsaskohtadega puutuvad oma töös kokku ka ohvriabi, naiste tugikeskuse ja lastekaitse esindajad. Tegemist on oluliste lülidega koostöövõrgustikus, mille eesmärgiks on nii perevägivalda ohvrid kui ka vägivallatsejaid aidata. Selle sihtgrupi kogemuse kohta koguti sisendit dokumendianalüüsist, meeskonda kaasatud eksperdi ning teiste valimisse kaasatud spetsialistide ning kannatanute kogemustest.

2. LÄHENEMISKEELU REGULATSIOON EESTI ÕIGUSES

Lähenemiskeelu materiaalõiguslik alus tuleneb võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS) § 1055 lõikest 1, mille kohaselt võib kohus lähenemiskeelu seada siis, kui isikule on tekitatud kehavigastus või tervisekahjustus, või kui on rikutud isiku eraelu puutumast või muid isikuõigusi. Sealjuures on kohtul võimalik seada lähenemiskeeld ka siis, kui isikule ei ole veel tema õiguste rikkumisega kahju tekitatud, kuid sellega ähvardatakse.

Lähenemiskeeldu on võimalik rakendada tsiviilkohtumenetluse korras kaitset vajava isiku taotlusel tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) 55. peatüki §-de 544-549 alusel.

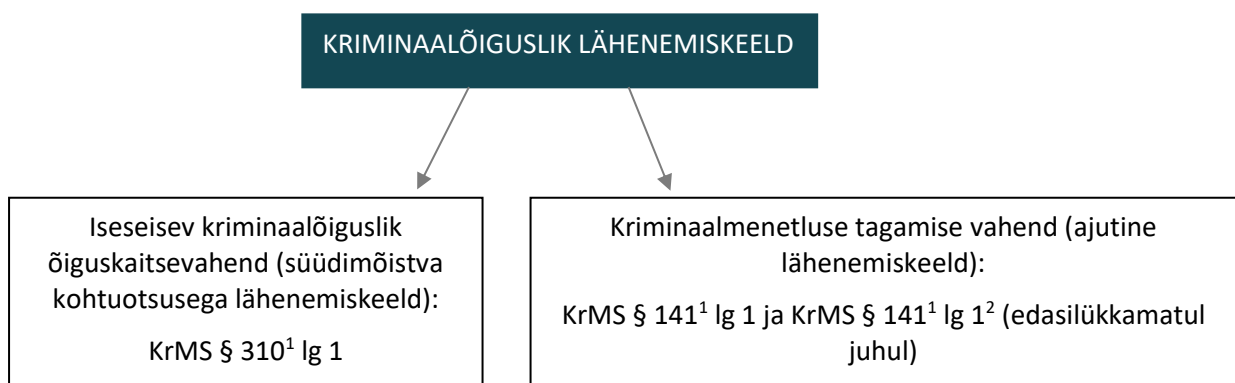
Kriminaalmenetluses saab lähenemiskeeldu kohaldada menetluse tagamise vahendina **ajutise lähenemiskeeluna** (KrMS §-st 1411) kogu menetluse ajaks või **süüdimõistva kohtuotsusega** (KrMS §-st 310¹) nn pikaajalise lähenemiskeeluna kuni kolmeks aastaks. Kui ajutise lähenemiskeelu taotluse esitab prokurör kohtusse alati kannatanu nõusolekul, siis alates 7.05.2020 jõustunud KrMS-i § 141¹ lg 1 muudatuse kohaselt võib **edasilükkamatul juhul** ajutise lähenemiskeelu määrata prokurör ka sõltumata kannatanu nõusolekust juhul, kui ohvrite kaitseks on viivitamatult vajalik distantssi loomine kannatanu ja vägivalda kasutanud isiku vahel.

KrMS § 310¹ lg 1 alusel kannatanu taotlusel võib kohus kohaldada kannatanu eraelu või muude isikuõiguste kaitseks isikuvastases või alaealise vastu toime pandud kuriteos süüdimõistetule lähenemiskeeldu **tähtajaga kuni kolm aastat**.

KrMS § 141¹ alusel prokuröri taotlusel ajutise lähenemiskeelu puhul on tegemist menetluse tagamise abinõuga, mida kohaldatakse kannatanu isikuõiguste kaitseks kriminaalmenetluse lõpuni **kuni kahtlustatava või süüdistatava suhtes kohtuotsuse tegemiseni**.

Nii ajutise lähenemiskeelu kui süüdimõistva kohtuotsusega lähenemiskeelu puhul saab süüdlase nõusolekul kohaldada **elektroonilist valvet** kuni 12 kuuks.

Kriminaalõigusliku lähenemiskeelu seadmise võimalusi iseloomustab alljärgnev joonis:

2.1. LÄHENEMISKEELU KOHALDAMISE EELDUSED

2.1.1. AJUTINE LÄHENEMISEKEELD

Ajutine lähenemiskeelu sisu on sätestatud KrMS § 141¹ lg-s 1:

„Kannatanu eraelu ja muude isikuõiguste kaitseks võib prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel isikuvastases või alaealise vastu toime pandud kuriteos kahtlustataval või süüdistataval keelata kohtu määratud paikades viibimise, kohtu määratud isikutele lähenemise ja nendega suhtlemise.“

Tulenevalt KrMS § 141¹ lg-st 1 ja 2 ja kohtupraktikast⁷ on **ajutise lähenemiskeelu kohaldamise materiaalsed eeldused järgmised:**

1) Esineb põhjendatud kahtlus, et kahtlustatav või süüdistatav on toime pannud isikuvastase või alaealise kannatanuga kuriteo

Riigikohtu hinnangu kohaselt tuleb põhjendatud kuriteokahtlustuse tuvastamiseks järgida samu põhimõtteid, mis kehtivad ka teiste kriminaalmenetlust tagavate vahendite osas, mis on:

- Tuginemine konkreetsetele materjalidele

Riigikohus on öelnud,⁸ et põhjendatud kahtlustuseks ei piisa üldist laadi arutlustest ega standardsetest formuleeringutest, vaid tuleb esitada selged põhjendused, millistest asjaoludest ja tõenditest tulenevalt on olemas põhjendatud kuriteokahtlustus. Seega peab kuriteokahtlustuse põhjendamisel tuginema kriminaaltoimiku konkreetsele materjalile.

- Kohtueelse menetluse toimingute puhul on tõendamisstandard madalam

Riigikohus on selgitanud oma eelmist seisukohta⁹, et kuigi oluline on tugineda konkreetsele materjalidele, ei ole kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel välistatud tugineda muuhulgas ka KrMS § 63 lg 2 mõttes vabatõendina käsitletavale teabele. Kohtupraktikas on kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel aktsepteeritavaks peetud täiendavalt tuginemist ka üldinimlikule, kriminalistikalisele ja kriminaalmenetluslikule kogemusele. Kuid põhjendatud kuriteokahtluse tuvastamine ei ole, ega saagi olla isiku süü küsimuse otsustamine ning seetõttu ei pea kohus kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel analüüsima tõendite lubatavust sama põhjalikult, nagu see on nõutav kohtuliku arutamise raames süüdistatava süü küsimust otsustades.

⁷ Riigikohus on ajutise lähenemiskeelu kohaldamise eelduseid põhjalikult käsitleanud kriminaalkolleegiumi 28. novembri 2019 määruses nr 1-19-4240

⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. märtsi 2019. a määrus nr 1-18-8222/47, p 7

⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 1. veebruari 2012. a määrus asjas nr 3-1-1-105-11, p 12.1

Seega, ajutise lähenemiskeelu kohaldamine sõltub suuresti sellest, **kas on piisavalt tõendeid, mis kinnitaksid kuriteokahtluse olemasolu.**

2) Esineb vajadus kannatanu eraelu ja muude isikuõiguste tagamiseks

Riigikohtu hinnangul¹⁰ aktualiseerub see eelkõige siis, kui kahtlustatavast või süüdistatavast lähtuv oht ei tingi kõige intensiivsemat tõkendit - vahistust, ja tähendab sisuliselt negatiivset tulevikuprognoozi kahtlustatava või süüdistatava käitumise kohta, mida ajutise lähenemiskeelu kohaldamine aitab vältida.

Kannatanu eraelu ja isikuõiguste rikkumise oht ei pea seisnema süütegude toimepanemises, vaid tegemist võib olla ka kahtlustatava sellise käitumisega, mis karistusõiguslikku vastutust kaasa ei too, kuid on siiski kannatanu jaoks piisavalt häiriv.¹¹ Samas on kohus rõhutanud, et mida kergemat laadi on kannatanu isikuõiguste rikkumise oht, seda suurem peab ajutise lähenemiskeelu kohaldamiseks olema sellise rikkumise tõenäosus.

3) Lähenemiskeeluga seatavad piirangud peavad olema proportsionaalsed

Kohus on selgitanud¹², et piirangute määramisel peab arvestama konkreetse juhtumi asjaolusid ja jälgima, et lähenemiskeeld ei riivaks adressaadi õigusi rohkem, kui see on keelu eesmärgist tulenevalt proportsionaalne. Selleks tuleb kohtul konkreetse kaitseabinõu valikul hinnata selle sobivust (kas abinõu võimaldab ära hoida kannatanut ähvardavat isikuõiguste rikkumist) ja vajalikkust (kas rikkumist ei oleks võimalik sama tõhusalt vältida mõne muu abinõuga, mis koormaks lähenemiskeelu adressaati vähem) ning kaaluda ühelt poolt kahjustatud isikut ähvardava isikuõiguste rikkumise tõenäosust ja raskust ning teiselt poolt lähenemiskeelust tuleneva piirangu mõju lähenemiskeelu adressaadile.

Lisaks ajutise lähenemiskeelu materiaalsetele eeldustele **peavad kohaldamiseks olema täidetud ka selle kohta sätestatud formaalsed eeldused:**

1) Prokuratuuri taotlus

Ajutise lähenemiskeelu taotlust ei saa kannatanu enda õiguste kaitseks kohtule ise esitada. Vastavalt KrMS § 141¹ lg-le 1 on kohtu poolt ajutise lähenemiskeelu kohaldamiseks vajalik prokuratuuri taotlus. Seega sõltub kannatanu kaitse prokuratuuri hinnangust lähenemiskeelu põhjendatusele ning proportsionaalsusele.

¹⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28. novembri 2019 määrus nr 1-19-4240, p. 13

¹¹ Ibid, p. 16

¹² Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6. augusti 2010. a otsus asjas nr 3-1-1-59-10, p 7.2.

2) Kannatanu nõusolek

Ajutise lähenemiskeeldu kohaldamiseks kahtlustatavale või süüdistatavale on vajalik kannatanu nõusolek. Edasilükkamatul juhul võib lähenemiskeeldu kehtestada prokuratuuri määrusega ning sõltumata kannatanu nõusolekust. Sellisel juhul teatab prokuratuur lähenemiskeeldu kehtestamisest kahe tööpäeva jooksul kohtule, kes otsustab kannatanu nõusolekut arvesse võttes lähenemiskeeldu lubatavaks tunnistamise (KrMS § 141¹ lg 1¹).

2.1.2. SÜÜDIMÕISTVA KOHTUOTSUSEGA LÄHENEMISKEELD

KrMS §-s 3101 sätestatud korras VÕS § 1055 alusel kohaldatava lähenemiskeeldu näol on tegemist preventiivse deliktiõigusliku kaitseabinõuga (abinõude kogumiga), mille eesmärk on tagada, et isik, kelle suhtes lähenemiskeeldu kohaldatakse (lähenemiskeeldu adressaat), ei rikuks tulevikus lähenemiskeeluga kaitstava isiku isikuõigusi.¹³

Kriminaalasjas kohtuotsust tehes võib kohus kannatanu taotlusel kohaldada lähenemiskeeldu samadel eeldustel ajutise lähenemiskeeluga, tuginedes võlaõigusseaduse §-le 1055.¹⁴

Kohtupraktikast tulenevalt peab ka süüdimõistetud lähenemiskeeldu kohaldamiseks esinema kannatanu eraelu ja muude isikuõiguste kaitsmise vajadus: kannatanu õiguste rikkumise tõenäosus ja raskus peab kaaluma üles süüdimõistetud õiguste piirangu. Samuti teostab kohus keeldu kohaldamisel ja tingimuste määratlemisel proportsionaalsuse kontrolli, hinnates 1) keeldu sobivust kannatanu kaitsmise abinõuna ning 2) keeldu vajalikkust, arvestades võimalikke leebemaid kaitseabinõusid.¹⁵

Kui ajutise lähenemiskeeldu eesmärgiks on kannatanu isikuõiguste kaitsmine kriminaalmenetluse ajal, mida saab rakendada **alates ajast, kui on alustatud kriminaalmenetlust ning võimalikule toimepanijale on esitatud kahtlustus**, siis süüdimõistetud keeldu kohaldamiseks **peab toimepanija olema kuriteos kohtuotsusega süüdi mõistetud**.

Formaalsetest eeldustest peab ka süüdimõistva kohtuotsusega keeldu kehtestamiseks olema kannatanu nõusolek, kuid erinevalt ajutisest lähenemiskeelust, saab taotluse tulenevalt KrMS § 310¹ lg-st 1 esitada kannatanu ise, mitte prokuratuur. See teeb kannatanu jaoks keeldu taotlemise lihtsamaks olukordades, kus prokuratuur keeldu vajalikuks ei pea.¹⁶

¹³ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6. augusti 2010. a otsus asjas nr 3-1-1-59-10, p 7.1

¹⁴ Seletuskiri karistusseadustiku ja välismaalaste seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, 385 SE, lk 12. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f9a7291c-8c46-4ad8-a740-4e1c55c83964/Karistusseadustiku%20ja%20v%C3%A4lismaalaste%20seaduse%20muutmise%20seadus> (11.05.2023)

¹⁵ Pappel, L.-R. Ajutise lähenemiskeeldu regulatsiooni ja praktika problemaatika. Magistritöö. 2021, lk 21

¹⁶ *Ibid*, lk 21

2.2. LÄHENEMISKEELU KOHALDAMISALA JA EESMÄRK

Nii ajutist lähenemiskeeldu (KrMS § 141¹) kui süüdimõistva kohtuotsusega lähenemiskeeldu (§ 310¹) saab kehtiva KrMS alusel kohaldada **isikuvastases** (KarS §-d 113-150) või **alaealise vastu** toime pandud kuriteos kahtlustatava või süüdistatava suhtes.

Kohtupraktikas on tõstatunud küsimus, **kas ajutist lähenemiskeeldu on võimalik kohaldada ka inimese ahistavas jälitamises** (KarS § 157³) kahtlustatava suhtes. Isikuvastased kuriteod on ette nähtud karistusseadustiku 9. peatükis, KarS § 157³ paikneb aga karistusseadustiku 10. peatükis (poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod). KrMS-i kommenteeritud väljaandes¹⁷ on seoses KrMS §-s 310¹ sätestatud lähenemiskeelu regulatsiooniga avaldatud arvamust, et lähenemiskeelu ala tuleb tõlgendada laiendavalt, hõlmates ka teod, mis teatud raskendavate lisatunnuste puudumise korral tuleks samuti kvalifitseerida isikuvastaste kuritegudena (nt KarS § 200 röövimine, KarS § 214 väljapressimine jne).¹⁸

Ka Riigikohus on kinnitanud sellist tõlgendust¹⁹:

Samas tõdeb kriminaalkolleegium, et ahistava jälitamise koosseis (KarS § 157³) kattub suures osas eraviisilise jälitustegevuse omaga (KarS § 137), mis erinevalt ahistavast jälitamisest paikneb isikuvastaste süütegude peatükis. Mõlemad sisaldavad teise isiku jälgimist, kuid ühel juhul on selle eesmärgiks või tagajärjeks kannatanu hirmutamine, alandamine või muul viisil oluliselt häirimine (ahistava jälitamise üks teoalternatiiv), teisel juhul jälgitakse kannatanut aga tema kohta andmete kogumiseks (eraviisiline jälitustegevus). Samuti on KarS § 157³ tekstis märgitud, et tegu tuleb kvalifitseerida ahistava jälitamisena üksnes juhul, kui puudub KarS §-s 137 sätestatud süüteokoosseis. Seega sõltumata asjaolust, kas teist isikut jälgitakse tema kohta andmete kogumise eesmärgil või on jälgimise (või muul viisil isiku tahte vastaselt tema eraellu sekkumise) eesmärgiks või tagajärjeks tema hirmutamine, alandamine või muu oluline häirimine, ründab selline jälgimine samavõrd isiku eneseteostusvabadust ja enesemääramisõigust. Seetõttu ei näe kolleegium ühtegi mõistlikku põhjust, miks ei peaks olema võimalik kohaldada ajutist lähenemiskeeldu ahistavas jälitamises kahtlustatava suhtes, kui see on samas võimalik eraviisilises jälitustegevuses kahtlustatava suhtes.

¹⁷ Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura2012, lk 705

¹⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon), 367 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/> (11.05.2023)

¹⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 17.05.2019 määrus nr 1-18-9343/20, p 9-16

Samas määruses võetud seisukohas tugineb Riigikohus ka seadusandja tahtele, kes ahistava jälitamise koosseisu loomisel nägi küll ette ajutise lähenemiskeelu kohaldamise võimaluse, aga ei pidanud vajalikuks menetlusseadust muuta.²⁰

Lähenemiskeelu peamiseks eesmärgiks on tagada eraelu ja muude isikuõiguste kaitse.

Õigust eraelu puutumatusele võib iseloomustada kui õigust elada omaenda elu minimaalse välise sekkumisega, kontrollida enda kohta käivat informatsiooni ja valida suhtluskonda. Nii on eraelu puutumatus rikkumisega tegemist näiteks siis, kui isikut jälitatakse, tekitatakse kõvahäälneline sõnavahetus ja rüselus avalikus kohas, alandatakse ja solvatakse, inimese koju sisenetakse vastu tema tahtmist, helistatakse kellaajast hoolimata, saadetakse arvukalt sõnumeid mobiiltelefonis ja interneti suhtlusportaalides, otsustatakse selle üle, kellega ta võib suhelda, kas ta võib reisile sõita jne. **Samuti loetakse isikuõiguste rikkumiseks** inimese liikumis- ja tegutsemisvabaduse piiramist. Selline tegevus võib seisneda vabaduse füüsilises piiramises (näiteks suletud ruumi lukustamises), ent ka psüühilise mõjutamise kaudu inimese tegevuse piiramises (näiteks kui vägivaldaga ähvardamise tulemusel ei julge isik enam kodust lahkuda).²¹

²⁰ Seletuskiri karistusseadustiku ja välismaalaste seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, 385 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f9a7291c-8c46-4ad8-a740-4e1c55c83964/Karistusseadustiku%20ja%20v%C3%A4lismaalaste%20seaduse%20muutmise%20seadus>

²¹ Lähenemiskeelu ülevaade, Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/ohvrite-toetamine/lahenemiskeeld>

3. LÄHENEMISKEELU TAOTLEMISE JA KOHALDAMISE PRAKTIKA

3.1. TEADLIKKUS SEOS LÄHENEMISKEELUGA

Kuigi vägivallaprobleemi teadvustatakse Eestis üha laialdasemalt, paistab Eesti Euroopas silma selle poolest, et vägivallast teatatakse politseile või abiasutustele vähe ning enamik vägivallajuhtumeid ei jõua politsei vaatevälja. Kui Euroopa Liidu riikides teatas viimasest vägivallajuhtumist politseisse vm organisatsioonile keskmiselt 30%, siis Eestis 13% ohvritest.²²

Vaatamata tõusvale vägivallateadlikkusele, ilmneb uuringus osalenud kannatanute intervjuudest, et teadlikkus lähenemiskeelust on suhteliselt madal. Tavapäraselt ollakse eeskätt meedia vahendusel kursis meetme kui sellisega, aga kuidas ja millistel asjaoludel seda kohaldatakse, ei teata. Politsei poole pöörduetakse tihti viimase abinõuna mitte teadliku sooviga taotleda kaitset, vaid vägivallast teatamiseks ja abi saamiseks:

„Ma ei läinud politseisse selle eesmärgiga, et lähenemiskeeld saada. Lihtsalt soovisin abi saada. Ma ei teadnud, kuidas mind üldse aidata saaks.“ (kannatanu)

Madal teadlikkus olemasolevatest õiguskaitsevahenditest põhjustab sageli abi otsimise edasilükkamist. Kannatanud tihti pisendavad oma probleemi ning tunnevad piinlikkust abi paluda kartuses, et neid ei usuta või et neid süüdistatakse juhtunud. Samuti takistab abi otsimist vajadus säilitada positiivset kuvandit oma suhtest ning sügavalt juurdunud uskumus, et pereasjad peaksid jääma pere ringi.

Politsei poole pöördumisega oodatakse sageli kuni olukorra eskaleerumiseni, kuna arvatakse et olukord ei ole veel piisavalt "halb" või puuduvad õiguslikud alused, et õigustada politsei sekkumist.

Sisukama selgitustöö vajalikkust ühiskonnas rõhutasid ka uuringus osalenud menetlejad:

“Aga kindlasti see teadlikkus peab olema laiem, koos sisukamate näidetega, et me vastastikku mõistame seda ühetaoliselt. Nii et kindlasti see vajab ühiskonnas rohkem rääkimist, selleks et teadlikkus selle meetme osas oleks suurem.”(politseiurija)

Lisaks ei ole ohvrid alati teadlikud olemasolevatest ressurssidest ja toetusvõrgustikest, mis neid aidata saaksid. Enamasti saavad kannatanud lähenemiskeelu võimalusest teada uurijalt, sündmuskohale tulnud politseipatrullilt või oma kaitsjalt, kes edastavad esmase informatsiooni ning nõustavad seoses lähenemiskeeluga. Intervjueeritud kannatanud ei mäleta, et neile oleks antud lähenemiskeelu võimalusi

²² Euroopa Põhiõiguste Amet (2021). Euroopa kuriteoohvrite uuring. Arvutivõrgus: <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-survey-crime>

tutvustavaid infovoldikuid, samuti ei ole neile viidatud Justiitsministeeriumi kodulehel kättesaadavaid lähenemiskeelu juhendmaterjale. Juba varasemates uuringutes²³ on leitud, et kannatanuid lähenemiskeelu taotlemisel abistavad asutused võiksid jagada infovoldikuid, mis seletavad lähenemiskeelu taotlemise ja määramise protsessi lahti samm-sammult ja kasutades lihtsalt arusaadavat keelt, sest kannatanud kas unustavad või saavad valesi aru suuliselt antud juhistest, mis on aga arusaadav, sest tihti on need saadud vahetult peale kriisisituatsiooni. Kuigi kirjalik infoleht kuriteo ohvritele²⁴ on juba pikemat aega kasutuses, siis selle paber kandjal jagamise praktika ohvritele erinevate ametiasutuste poolt on ebaühtlane.

Lähenemiskeelu võimaluste selgitamise keerukust tulenevalt kriitilisest olukorrast, milles kannatanud tihti nõustamise ajal viibivad, on rõhutanud ka uuringus osalenud menetlejad:

“Me oleme korduvalt siin välja toonud, et kui sa oled väga keerulises situatsioonis, siis ükskõik kui lihtsalt sulle ei selgitata sinu õiguseid ja kohustusi, siis kahjuks sa mõtled millelegi muule ja sulle ei jõuagi kohale ja see ei ole etteheide kannatanule.” (politseiuurija)

Lähenemiskeelu võimaluste tutvustamine kannatanule sõltub ka sellest, kuidas menetleja, kes puutub ohvriga kokku, olukorda hindab ning milline on tema teadlikkuse tase seoses lähisuhtevägivalda ja lähenemiskeeluga. See sõltub menetleja erialasest ettevalmistusest, kogemustest ja hoiakutest, samuti piirkondlikust ning asutuse praktikast, mille tulemusena ei ole kannatanu kaitse alati ühetaoliselt tagatud.

Politseiametnike teadlikkus sõltub sellest, kas ta on saanud baaskoolitust ning milliseid täiendkoolitusi on tema prefektuuris tehtud:

“LSV²⁵ on väga suur osa patrullpolitseiniku igapäevatööst ja oleme eeldanud, et baasväljaõppe tuleb ikkagi koolist. Probleemiks on suur kaadrivoolavus, mis tingib olukorra, kus ei ole võimalik värvata inimesi, kes on läbinud politseiametniku baasväljaõppe.” (politseiuurija)

“Iga prefektuur peaks hea seisma selle eest, et nendel oleks inimesed välja õpetatud. Seda ei ole kuskil öeldud, kui tihti seda peab tegema, aga prefektuuri ülesanne on seda oma piirkonnas tagada.” (politseiuurija)

Uuringus osalenud prokuröride hinnangul on täna teadlikkuse tase seoses lähenemiskeeluga ebaühtlane kõikide menetlejate (nii prokuröride, politseinike kui kohtunike) seas:

²³ Lähenemiskeelu kasutamine kriminaalmenetluses. Justiitsministeerium, 2009, lk 14: Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/laehenemiskeelu_kasutamine_kriminaalmenetluses_justiitsministeerium_2009.pdf

²⁴ Kuriteoohvrite infoleht. Kättesaadav arvutivõrgus Justiitsministeeriumi veebilehel: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/ohvrite-toetamine/kuriteoohvrite-oigused>

²⁵ LSV – lähisuhtevägivald

“See on teadlikkuse küsimus, kuidas keegi on ennast harinud, et mis võimalused on. Eks ta on menetlejas kinni, kui palju tal teadmist selles valdkonnas on, et ta oskab asjaolusid hinnata.”
(prokurör)

“Ärme unusta ka kohtunikke, sest nemad ka, kes on rohkem teadlikumad, on altimad rahuldama neid taotlusi, ja mõned vinguvad rohkem.” (prokurör)

Suure tähtsusega lähenemiskeelu võimaluste selgitamisega seoses on paljude kannatanute jaoks olnud ohvriabil, kuhu neid on reeglina suunatud politsei poolt. Ohvriabi seaduse § 5 p 3 kohaselt tuleb ohvrit alati informeerida tema õigustest ja abi saamise võimalustest. Ka lähisuhtevägivallale spetsialiseerunud prokuröride ühtse praktika kokkuleppes²⁶ on kirjas kohustus selgitada alati ohvriabi võimalusi ja kannatanu nõusolekul edastada tema andmed ohvriabitöötajale juhul, kui seda ei ole varem tehtud politsei poolt.

“Esmaselt patrull räägib ohvriabist ja kui kannatanu nõusolekut ei anna, siis järgmiseks etapiks on piirkonnapolitseinikud, kes näevad, et seda nõusolekut ei ole ja suhtlevad kannatanuga. Ka uurija, kes näeb, et seda nõusolekut ei ole saadud, siis võtab ka ühendust ja räägib võimalustest.” (politseiuurija)

Vaatamata kolmekordse kontrolli süsteemile ei jõua info ohvriabiteenuse kohta siiski alati kõikide kannatanuteni:

“Ohvriabi- keegi ei pakkunud seda võimalust, ise otsisin ja võtsin ühendust. Abi on nüüd erinevates organisatsioonides, iga kord pidin ma oma loo uuesti rääkima (mis oli emotsionaalselt väga kurnav), ise otsima, uurima ja abi oli peamiselt psühholoogiline abi.” (kannatanu)

Peamiselt nõusoleku puudumise tõttu jõuab ohvriabisse aga vaid väike osa lähenemiskeeluga kaitstud kannatanutest. Keskmiselt vaid iga viienda lähenemiskeelu juhtumi puhul on ohver nõustunud enda andmete edastamisega ohvriabisse.²⁷ Selle tulemusena ei ole nad tihti teadlikud ning jäävad ilma neile vajalikust toest ja teenustest (nt juriidiline abi, aga ka psühholoogiline nõustamine ja muud ohvriabiga seotud teenused).

Lisaks informatsiooni jagamisele on kannatanute silmis ohvriabi suurimaks väärtuseks olnud emotsionaalse toe pakkumine, samuti abi ja juhendamine teiste vajalike asutustega suhtlemisel. Kannatanud ei tee tihti vahet ohvriabil ja muudel lähisuhtevägivalla raames neid abistavatel organisatsioonidel, näiteks naiste tugikeskused, seega on ohvriabi näol tegemist selliste asutuste ühisnimetajaga. Tihtipeale puudub kannatanutel eelnev kokkupuude politsei, prokuratuuri ja kohtuga ning kogetud vägivallast tingitud

²⁶ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, 08.10.2020. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/autorid/LSV%20%C3%BChitse%20menetluspraktika%20kokkulepped.pdf> (11.05.2023)

²⁷ Tamm, K. Lähenemiskeelu kasutamine kriminaalmenetlustes. Kriminaalpoliitika lühianalüüs 6/2022, Justiitsministeerium

stressiseisundis võib teadmatus, kuidas nendes ametiasutustes käituda või kuidas vajalikke dokumente vormistada, tekitada omakorda hirmu ja ärevust.

"Tavaline inimene ei tea, kes on advokaat, prokurör või uurija. Sain teada protsessi käigus, et prokurör kaitseb mind, mitte ei süüdistata mind." (kannatanu)

Just seetõttu on oluline tagada kannatanule ka kvaliteetne õigusabi, et anda talle kindlustunne, et tema õigused ja huvid on riigi poolt kaitstud.

„Juristist oli nii palju abi. Kui sa oma aju kõik ära blokeerid, siis see on kõik väga raske. See tundus mulle segane. Kui ma praegu tagantjärgi läbi vaataks, oleks see kõik palju lihtsam aga situatsioonis olla on keeruline. Samas jurist oli nii palju abiks ja toeks ja kõik asjad ütles mulle ette-taha, et kust infot saada jne. Kahekesi tehes oli lihtsam. Üksi ei oleks suutnud.“ (kannatanu)

Tihti puuduvad kannatanutel võimalused ise maksta õigusabiteenuse eest, eriti olukorras, kus ollakse majanduslikult sõltuvad vägivaldsest.

Põhimõtteliselt on riigi õigusabi saamise võimalus olemas, aga sageli pole ohver sellest isegi teadlik. Lisaks on riigi õigusabi tasumäärad nii madalad, et selle osutamiseks advokaatide leidmine läheb iga aastaga järjest raskemaks; lähisuhtevägivald on aga väga mitmetahuline ja komplitseeritud teema ja vajab kvaliteetseks tegelemiseks sellele spetsialiseerunud advokaati.²⁸

PROBLEEMID SEoses TEADLIKKUSEGA LÄHENEMISKEELUST:

- Teadlikkus lähenemiskeelust on suhteliselt madal ning piirdub teadmisega meetme olemasolust, aga kuidas ja millistel asjaoludel seda taotletakse ja kohaldatakse, ei teata. Madal teadlikkus tingib praktikas abi otsimise edasilükkamise.
- Kannatanud on esmase nõustamise ajal tihti raskes seisus ning infot vastu võtta on keeruline, seega nad kas unustavad või saavad valesi aru suuliselt antud juhustest. Täna puudub ühtne praktika jagada kannatanutele lähenemiskeeluga seotud olulist infot kirjalikult.
- Menetlejate teadlikkus lähenemiskeelu kohaldamise võimalustest on ebaühtlane ja sõltub menetleja hoiakutest, erialasest ettevalmistusest ja kogemustest, samuti piirkondlikust ning asutuse praktikast, mille tulemusena ei ole kannatanu kaitse alati ühetaoliselt tagatud.
- Ohvriabisse jõudnud kannatanute osakaal on väike, mistõttu ei ole paljud kannatanud tihti teadlikud ja jäävad ilma neile vajalikust toest ja teenustest, sh õigusabiteenusest.

²⁸²⁸ <https://www.err.ee/1608611692/eesti-juristid-lahisuhtevagivald-ohvrid-pole-piisavalt-kaitstud>

3.2. LÄHENEMISKEELU TAOTLEMINE JA KOHALDAMISE MENETLUS

Perioodil 2018–2021 taotleti ajutist lähenemiskeeldu kõige rohkem kehalise väärkohtlemise (59%), ahistava jälitamise (14%) ja ähvardamise (11%) kuritegudes ning harvem muudes kuritegudes. Enamasti on lähenemiskeeluga kaitstud kannatanut tema praeguse või endise pereliikme eest ja üksikutel juhtudel on lähenemiskeeluga hõlmatud ka kannatanu lapsed ja vanemad.²⁹

Kannatanute hinnanguil oli politseisse pöördumine ja ametliku taotluse tegemine emotsionaalselt raske - peamiselt mõjutas hirm vägivallatseja kättemaksu ees, aga ka abita jäämise ees.

„Olin kaalunud ka varem politseisse pöörduda. Ka teised ütlesid, et pead midagi tegema. Hirm oli nii suur, ei julgenud seda teha. Hommikul käisin politseis ja uurisin, mis võimalused on, aga siis avaldust ei teinud. Ma ei tahtnud siis veel teha avaldust, ma nii kartsin, kuigi oleks olnud põhjust ka siis juba teha avalduse.“ (kannatanu)

Lähisuhtevägivalla ohvrid on erandlikus positsioonis ja vajavad kaitset ka pärast kuritegu. Kaitset pole vaja üksnes vägivallatseja eest, vaid ka taastraumatiseerimise eest õigussüsteemis ja menetlustes.³⁰

Sellepärast on oluline, et politseiametnikud ja teised spetsialistid suhtuksid ohvritesse toetavalt, et nad tunneksid end turvaliselt ning tajuksid, et neid usutakse, kuulatakse ja mõistetakse. Nii võivad ohvrid tunda end mugavamalt küsimuste esitamisel ja sobiva lahenduse otsimisel.

Täna sõltub keelu kohaldamine sellest, kas uurija kannatanut sellest informeerib, prokurör keeldu taotleb ja kohtunik selle määrab. Kui õiguspraktikud keelu efektiivsusesse ei usu, ei ole nad tõenäoliselt ka kuigi varmad selle kohaldamise suunas samme astuma.³¹

“Asi hakkab ju suhtumisest ja kui see hakkab politseist peale, kes kannatanuga esimesena suhtleb, siis sõltub palju sellest, mis tema hoiakud on. Kui tema näeb seal seda lähenemiskeelu vajadust, siis ta oskab seda kannatanut ka vastavalt motiveerida ja küsitleda, et see tõeline vajadus seal välja selgitada.” (prokurör)

Selleks, et tagada ohvrite parem kaitse ning vähendada olukorra hindamisel subjektiivsust, võiks kaaluda Pärnu projekti käigus katsetatud praktikat, kus menetleja hindab lähisuhtevägivalla juhtumite puhul iga kord lähenemiskeelu kohaldamise vajalikkust selleks välja töötatud ankeedi abil, mis sisaldab kontrollküsimusi lähenemiskeelu kohaldamise aluste olemasolu, sobivuse ja võimalike tingimuste kohta. Uuringust ilmnas, et kannatanute nõustamise praktikad seoses lähenemiskeelu võimalustega erinevad piirkonniti, lisaks esineb erinevusi ka piirkondade sees tulenevalt menetlejate isiklikest eelistustest. Näiteks

²⁹ Tamm, K. (Justiitsministeerium). Lähenemiskeelu kasutamine kriminaalmenetluses. Kriminaalpoliitika lühianalüüs 6/2022

³⁰ <https://www.err.ee/1608611692/eesti-juristid-lahisuhtevagivalla-ohvrid-pole-piisavalt-kaitstud>

³¹ Pappel, L.-R. (2021), "Ajutise lähenemiskeelu regulatsiooni ja praktika problemaatika", lk 18

Põhja ja Lõuna piirkonnas on kannatanu teavitamine uurijate ülesanne ning prokurörini jõuavad juba täidetud taotlused, Ida piirkonnas on aga näiteid praktikast, kus kannatanule edastatakse prokuröri kontaktandmed, kes vormistab ise koos kannatanuga taotluse.

Taotluse koostamise puhul on menetlejad rõhutanud kannatanu põhjaliku nõustamise vajadust, et veenduda lähenemiskeelu sobivuses antud olukorra lahendusena:

"Minu põhimure on see, et neid taotlusi on nii palju, selline tunne, et neid pannakse iga toimiku vahele, et kus ma siis võtan selle välja, mis on tõsiseltvõetav taotlus ja mis on lihtsalt joomingujärgne esimene emotsioon. Mulle tundub, et politsei selgitustöö võiks olla parem."
(prokurör)

Lähenemiskeelu taotlemisega seoses seisid kannatanud silmitsi peamiselt kahe tihti omavahel seotud probleemiga: **tõendite kogumine ning taotluse menetlemise kiirus**. Samad kitsaskohad toodi välja ka 2018. aastal Pärnumaal läbiviidud testprojekti tulemuste analüüsis, mille eesmärk oli anda ülevaade lähisuhtevägivalla kuritegude menetlus- ja karistuspraktikast Pärnu näitel, uurides projektiperioodil (15.12.17-31.03.18) kokku 46 lähisuhtevägivalla kuriteo menetlemise käiku ja tulemusi.³²

Kuna ajutise lähenemiskeelu puhul on tegemist kannatanu kaitse abinõuga kriminaalmenetluse ajal, siis saab keeldu rakendada alates menetluse alustamisest ning kahtlustuse esitamisest. Kahtlustus esitatakse aga piisavate tõendite olemasolul, mistõttu võib kannatanu kaitse tagamine venida. Põhjendatud kahtluse eeldus ning sellest tulenev tõendamiskohustus kehtib ka süüdimõistva kohtuotsusega kohaldatava lähenemiskeelu puhul.

Teatud liiki tõendite kogumine võib praktikas aga kannatanute jaoks osutada keerukaks ning selles osas oodatakse rohkem nõu ja tuge politseilt:

„Väga solvas politsei suhtumine, et mul pole tõendeid. Niisiis mina pidin tõestama, et hull mind jälitab. Politsei poolt mingit abi siin ei olnud. Milleks siis nemad on? Keeruline aspekt- linnas avalikus ruumis ei saa kaameraid ise paigaldada, seega on väga raske tõestada, kes su akende värvija on. Selleks peab korteriühistu panema kaamera.“ (kannatanu)

Kui füüsilist vägivalda on võimalik tõestada tunnistajate kaudu ning vigastuste fikseerimise abil arsti juures, siis mõnevõrra keerukam on vaimse vägivalla kohta tõendusmaterjali kogumine. Selle kohta on põhjaliku

³² Tamm, K., Kruusement, A. LSV kuritegudes menetlus- ja karistuspraktika. Pärnumaa testprojekt 2018. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/tamm_k_kruusement_a_2019._I_ahisuhtevagivalla_menetlus-_ja_karistuspraktika_parnumaa_2018._a_projekti_naitel.pdf

abistava juhendi koostanud ohvriabi³³, millega olid kursis ka kõik uuringus osalenud kannatanud, kes olid ohvriabiga kokku puutunud. Vähem on juhendiga kursis aga kannatanud, kes ohvriabisse ei jõudnud.

*„Ohvriabi ütles, et kõik mis ta sulle kirjutab, helistab saadab, tee kõigest kuvatõmmised, neid ilmselt on vaja. Siis ma suudan tõendada, et ta kirjutab ja helistab. Siis ma hakkasingi kõiki neid üles pildistama. Mul on telefonis, drives kõik asjad üles pildistatud. Et mul oleks tõestus, et see inimene on mulle ohtlik.“
(kannatanu)*

Selleks, et vältida menetluse venimist piisavate tõendite puudumise tõttu, võiks rohkem rõhku panna sellele, kuidas kannatanut abistada ning nõustada tõendite kogumisel.

HEA PRAKTIKA NÄIDE:

Ameerika Ühendriikides on välja töötatud rakendus Ice BlackBox, mis võimaldab kasutajal saata hädaolukordades SOS-signaali ja koguda tõendeid. Rakenduse abil saab kasutajal salvestada video-, heli- ja GPS-asukohta, mis salvestatakse pilveteenusesse. See tähendab, et videot ei saa kustutada isegi siis, kui seade on hävinud või kadunud. Videot ja kasutaja GPS-asukohta saab saata rakenduses salvestatud hädaolukorra kontaktide nimekirjale, et teavitada perekonda, sõpru ja isegi õiguskaitseorganit, kui kasutaja on hädas.

Kui menetlus on lähisuhtevägivalla juhtumisel alustatud, tuleks see võimalikult kiiresti ja efektiivselt läbi viia, sest vägivald võib menetluse jooksul korduda või isegi suurened.

Pärnu pilootprojektis kestis lähisuhtevägivalla menetlused keskmiselt ligi 120 päeva ehk neli kuud, viiendik menetlustest kestis vähem kui 10 päeva. Projekti perioodil alustatud menetlustest jõudsid pooled kohtusse kiirmenetluses, teistes menetlusliikides kestsid kohtusse jõudnud lähisuhtevägivalla kriminaalasjad keskmiselt seitse ja pool kuud.

„See aeg oli väga pikk, pidin käima korduvalt ütlusi andmas. Et ma ei julge koju tagasi pöörududa, et ma kardan. Siis ta vahistati, siis ta sai välja ja kõik jätkus. Ta ähvardas mind tappa.“ (kannatanu)

Kõige parema kannatanu kaitse tagab kiirmenetluse raames lähenemiskeelu kohaldamine vägivallatsejale, mis eeldab hästi koordineeritud koostöötegevust ametiasutuste vahel ning kiiret infovahetust. Kiiresti karistusotsuseni jõudmine vähendab vajadust kriminaalmenetluse ajaks kohaldatava ajutise lähenemiskeelu järgi, kuid pikemate menetluste puhul peab kannatanu kaitse olema paremini tagatud, sest mida pikemaks venib menetlus, seda kurnavam on see kannatanu kui ka tema lähedaste jaoks:

³³ Ohvriabi (Sotsiaalkindlustusamet). Kuidas koguda tõendusmaterjali kogetud lähisuhtevägivalla kohta. Arvutivõrgus: https://www.palunabi.ee/sites/default/files/2022-05/T%C3%B5endite_kogumise_juhend.pdf

„Süsteem ei saanud aru päris mitmest asjast. Et ma võitlesin oma põhiõiguse eest, ise otsustada oma elu üle! Ma ei kakelnud kohtus mingi ühise kassi või mööblitüki pärast. Süsteem ei saanud aru, et mu lapsed elasid ja kasvasid selle terrori, abituse sees; et see oli minu laste lapsepõlv, mida raisati. Elu ei ole võimalik panna pausile.“ (kannatanu)

Kiire ja ohvri vajadustest lähtuva menetluse olulisust on rõhutanud ka lähisuhtevägivallale spetsialiseerunud prokurörid. 2022. aastal seati töö tulemuslikkuse hindamise ühe moodsikuna lähisuhtevägivalla kriminaalasjade osakaal, kus lõpliku menetlusotsuseni jõutakse nelja kuu jooksul alates kriminaalasja alustamisest.³⁴ Lisaks fikseeriti ühtse praktika kokkuleppes, et prokurör peab lahendama lähenemiskeelu taotluse hiljemalt 10 tööpäeva jooksul ning selle eeldusena peab politsei tagama, et selleks tähtajaks on kogutud kõik asjassepuutuvad tõendid.³⁵

Kannatanute kogemused näitavad, et praktikas menetlus alati nende ajaraamide sisse ei mahu:

„Päris hätta siiski süsteem ei jätnud, aga see tempo oli üliaeglane, kogu protsess väga kurnav. Ma tegin avalduse juulis 2021, kui ma tundsin, et ma enam ei jaksa, et ma olen viimase piirini viidud ja jõudis lõpule 2023.“ (kannatanu)

Uuringust ilmnes, et erinevused menetluse ajalises kestuses on tingitud ka prokuröride erinevast praktikast tõkendite valimisel.

HEA NÄIDE: Lääne-Virus on hästi sisse töötatud praktika, et kriminaalmenetlus lahendataksegi ära 48h jooksul koos lähenemiskeeluga. Nii lahendatakse ligi kolmandik juhtumitest.

„Ajutine lähenemiskeeld on kõige aeganõudvam üldse, et kohtult mingit otsust saada, see kuidas ta paneb selle järjekorda. Pigem praktiseerime ka kiirmenetlusi ja kiirmenetlustes kohaldatakse kohe KrMS § 310¹ alusel lähenemiskeeldu ja mõned julged kohtunikud julgevad otsusesse kirjutada, et keeld hakkab kehtima otsuse kuulutamisest. Mis tähendab, et isik peetakse kahtlustatavana kinni ja 48h jooksul järgneb otsus koos keelu piiranguga.“ (prokurör, Viru ringkond)

Mõne prokuröri hinnangul ei ole lähenemiskeeld piisavalt efektiivne meede, et vägivallatsejat distsiplineerida ning eelistatakse vastavalt asjaoludele pigem vahistamist, et tõhusalt tagada kannatanu kaitse ning uute kuritegude ärahoidmine.

³⁴ Prokuratuuri aastaraamat 2021, Perevägivald. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2021/perevagivald>

³⁵ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, 08.10.2020. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/autorid/LSV%20%C3%BChitse%20menetluspraktika%20kokkulepped.pdf>

“Meil ongi erinev praktika. /.../ kui on isik kinni peetud, siis minu praktika on see, et kui ta on ohtlik, siis pigem taotlen vahistamist.” (prokurör, Põhja ringkond)

Põhja ringkonnas aga eelistatakse kannatanu kiire kaitse tagamiseks rakendada KrMS § 141¹ lg-s 12 ette nähtud edasilükkamatul juhul kohaldatavat ajutist lähenemiskeeldu:

“Ma saan aru, et eeluurimiskohtunikel ongi meil selline hoiak, et kui teeme prokuröri resolutsiooniga lähenemiskeeldu ja saadame kohtule kinnitamiseks, siis nad vaatavad, et kuna lähenemiskeeld on peal, siis ei ole sellega nii kiire.” (prokurör, Põhja ringkond)

Niisiis on tõhus ja kiire menetlus lähisuhtevägivalda iseloomu arvestades oluline, sest on leitud, et politsei aeglane reageerimine lähisuhtevägivalda juhtumite puhul edastab ohvritele sõnumi, et vägivald ei ole piisavalt tõsiseltvõetav kuritegu.³⁶

Kuigi prokuratuur ja politsei käsitlevad lähisuhtevägivalda prioriteetse kuriteoliigina, mis tuleb lahendada esmajärjekorras, siis kannatanute ootuste paremaks juhtimiseks tuleks laiemalt teadvustada kiire menetluse vajadust ning ühtlustada menetlejate praktikaid. Selleks võiks leppida piirkonna sees prokuratuuri ja kohtute eeluurimiskohtunike vahel kokku ühtses käitumistavas.

Kolmanda kitsaskohana seoses lähenemiskeeldu taotlemisega tõstatasid kannatanud intervjuude raames kommunikatsiooni küsimuse. Kriminaalmenetluse raames puutuvad kannatanud kokku erinevate ametkondade ja spetsialistidega - tihti toimub paralleelselt suhtlus nii uurija, prokuröri kui ohvriabi ja lastekaitse töötajaga. Sellises olukorras puudub selgus, kellega mingites küsimustes menetluse erinevates etappides suhtlema peaks ning kelle suhtes on õigustatud ootus teatud info saamise osas. Nii võib kannatanu jääda infosulgu:

„Prokurör ei andnud teada, et kas mees on läinud ütlushi andma, või kas tuleb istung. Uurija ja prokurör ei suhelnud minuga. Sellest tundsin puudust, et nad annaks infot. Muud abi ma ei vajanud.“ (kannatanu)

Informeerituse olulisust ilmestab ka Riigiprokuratuuri poolt koostatud „Kannatanu kohtlemise parim praktika“,³⁷ mis määratleb info saamist kannatanu esmase vajadusena. Menetleja suotlikkusest rahuldada kannatanu esmaseid vajadusi sõltub kannatanu hinnang menetleja professionaalsusele, mis on omakorda aluseks usalduse tekkele.

Lisaks menetluse üldise käiguga kursis olemisele olid kannatanute jaoks aga infovahetuse osas määrava tähtsusega olukorrad, kus neid oli lubatud teavitada süüdistatava või kahtlustatava vahi alt vabanemise

³⁶ Harusoo, H.-H., Taastava õiguse rakendamine lähisuhtevägivalda juhtumite puhul lepitusmenetluse näitel. Magistritöö, 2020, lk 26

³⁷ Riigiprokuratuur. Kannatanu kohtlemise parim praktika. 2019, lk 2. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2019/kannatanu-kohtlemise-parim-praktika> (11.05..2023)

konkreetses aja osas. See oli neile vajalik, et nad saaksid sellest lähtuvat võtta kasutusele meetmeid, et tagada enda turvalisus (näiteks kodust lahkuda, vältida teatud olukordasid või asukohtasid), kuid teavitust ei tehtud. Sellised olukorrad õõnestavad kannatanu niigi habrast turvatunnet ning on näide sellest, kuidas kannatanu teadmatusse jätmine võib kannatanu jaoks kujutada ka reaalselt ohtu.

*„Minu teada oli kohtulahendites, et ma saan teavituse kui ta vabaneb. Aga mingit teavitust ma ka ei saanud. Me ise ju nägime kui ta ära kadus, aga seda millal ta vabaneb, seda me ei teadnud.“
(kannatanu)*

HEA PRAKTIKA: Kannatanu süsteemse nõustamise ja informeerituse tagamiseks kriminaalmenetluses on „Vägivallennetuse kokkuleppes 2021- 2025“¹ nähtud ette tervikliku teavitamise süsteemi loomine, kus kannatanu saaks kuriteoteadet esitades automaatselt ülevaate kuriteoohvri õigustest, tugiteenustest ja võimalusest enda kohtlemise kohta tagasisidet anda. Selline süsteem võimaldaks vältida info edastamise dubleerimist, aga ka infosulgusid suhtluses kannatanuga paralleelselt erinevate ametkondade poolt. Samuti võiks selline lahendus kuvada kannatanule infot temaga seotud menetluste staatuse, oluliste kuupäevade ning eesseisvate sündmuste kohta. Sarnane süsteem on olemas näiteks Ameerika Ühendriikides (the Victim Notification System).

PROBLEEMID SEoses LÄHENEMISKEELU TAOTLEMISE JA KOHALDAMISE MENETLUSEGA:

- Täna sõltub keelu soovitamise ja taotlemise menetleja suhtumisest, aga ka asutuse töökoormusest ja töökorraldusest, mis ei ole alati kooskõlas kannatanu hea kohtlemise praktika kiire menetluse põhimõttega.
- Puudub ühtne lähenemine nii tõkendite valimisel kui menetlustähtaegade osas. Ebaühtlane praktika seoses lähenemiskeelu taotluste menetlemisega tähendab kannatanu jaoks, et sõltuvalt asjaoludest võib kogu protsess kesta 48tunnist kuni mitme kuu või isegi aastani.
- Kannatanutel puuduvad teadmised tõendite kogumise kohta ja selles osas oodatakse rohkem nõu ja tuge politseilt.
- Kriminaalmenetluse raames puutuvad kannatanud samaaegselt kokku erinevate ametkondade ja spetsialistidega, kellel puudub vastastikku ülevaade, mis infot on kannatule juba jagatud. Nii võib juhtuda, et kannatanu jääb infosulgu ning talle oluline info menetluse kohta jääb edastamata.

3.3. TAOTLUSE ARUTAMISE ISTUNGIL OSALEMINE

Istungil füüsiliselt osalemine koos kahtlustatavaga võib olla kannatanu jaoks suur väljakutse. Eesti on ühinenud naistevastase vägivalga ja perevägivalga ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooniga³⁸ (nn Istanbuli konventsioon), mille artikkel 18 lg 1 kohustab konventsiooniosalisi riike võtma vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid, et kaitsta kõiki ohvreid igasuguste edasiste vägivalgaaktide eest. Meetmed peavad muu hulgas olema sellised, mis hoiavad ära taasohvristamise (art 18 lg 3).³⁹

Ka ohvriabi seaduse § 5 p 6 sätestab taasohvristamise vältimise põhimõtte töös ohvriga. Taasohvristamine on olukord, kus õigusvastase teo ohvrit traumeeritakse uuesti selle kaudu, kuidas institutsioonide esindajad või üksikisikud ohvriga käituvad, näiteks kui ohver peab kriminaaluurimise protsessis enda ründajaga korduvalt kokku puutuma.⁴⁰

Istanbuli konventsiooni kohaselt peab riik tagama, et võimaluse korral välditakse kohtu ja õiguskaitseorganite ruumides ohvrite ja süüteo toimepanijate kokkupuutumist (art 56 lg 1 p g) ning võimaldatakse kohtusaalis tunnistuste andmine ilma kohal viibimata või vähemalt ilma väidetava süüteo toimepanija kohalolekuta, eriti sidetehnoloogia võimalusi kasutades, kui see on võimalik (art 56 lg 1 p g).

Kuigi KrMS § 141¹ lõige 3¹ lubab videoistungi korraldamist lähenemiskeelu taotluse arutamiseks, kasutatakse praktikas seda võimalust vähe. Enamik uuringus osalenud kannatanud, kes osalesid lähenemiskeelu taotluse arutamise istungil, **pidid selleks füüsiliselt viibima samas ruumis koos vägivaldajajaga**. Kannatanud tõdesid, et see oli neile äärmiselt raske ning nad oleksid soovinud seda igal juhul vältida.

„Ma ootasin seda, et ma ei pea seal osalema. Ma ei tahtnud tõestada, et ma olen piisavalt hea, et saada lähenemiskeeldu. Ma lootsin, et nad otsustavad seda kohe. Reaalsus oli see, et mu mees manipuleeris. Ütles, kuidas ta kahetseb. Ma pidin kuulma mingeid asju, mida ma ei taha kuulda. Ma ei näe vajadust, miks inimene, kes tahab lähenemiskeeldu, peab olema selle inimesega samas ruumis. Ma tahan ju lähenemiskeeldu, mitte temaga ühes ruumis olla.“ (kannatanu)

Kannatanu ja süüdistatava näol on tavaliselt tegemist elukaaslaste või lähedastega, kus kannatanu on süüdistatavast nii materiaalselt kui ka vaimselt sõltuv. Omavahelist suhtlusviisi ilmestab süüdlase mõjutav ja manipuleeriv käitumine, mis loob kannatanule veelgi suurema hirmutunde.⁴¹

³⁸ RT II, 26.09.2017, 2

³⁹ Värvi, A., Mikk, T. Tsiivilõiguslik lähenemiskeeld. Analüüs. 2020

⁴⁰ <https://feministeerium.ee/sonastik-taasohvristamine/>

⁴¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22. oktoobri 2021 otsus asjas nr 1-20-2883, p. 12

Samade tulemusteni on jõudnud Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), mis uuris vägivaldsete kuritegude ohvrite kogemusi õigussüsteemis, küsitledes ohvreid, ohvriabi organisatsioonide töötajaid, politseinikke, advokaate, prokuröre ja kohtunikke. Ohvid eelistasid kõikides menetlusetappides kokkupuudet vägivallatsejaga vältida, kuigi tihtipeale seda neile menetluses ei tagata, kuna spetsialistid kas ei ole teadlikud selle olulisusest või puuduvad selle tagamiseks vajalikud võimalused või oskus neid kasutada (nt kohtusaali ukse taga kohtumise vältimiseks videotunnistuste võtmine).⁴²

Istungite praktiline korraldus on piirkonniti erinev, samuti sõltub konkreetse kohtuniku eelistusest. Näiteks Tartus on obligatoorne, et kannatanu peab osalema taotluse läbivaatamise istungil. Vajadusel tehakse erandeid, kui kannatanu seisund ei võimalda viibida vägivallatsejaga samas ruumis:

“Kui kannatanul on seisund, et ta ei saa olla saalis, hirm on nii suur, siis suhtleb kohtunik temaga eraldi. Ei ole obligatoorne, et ta peab seal samas saalis olema.” (prokurör, Lõuna ringkond)

Uuringus osalenud kohtunikud, kes pidasid vajalikuks kannatanu osalemist istungil koos vägivallatsejaga samas ruumis, põhjendasid seda eesmärgiga võimalikult täpselt fikseerida ja selgitada lähenemiskeelu tingimused, mis oleksid praktikas täidetavad ning arvestaksid mõlema osapoole vajaduste ja võimalustega:

“Selleks ongi see ärakuulamine vajalik ja miks peab ühte ruumi panema, et siis saavad kõik ühtemoodi aru, mis see piirang on. Selleks ongi oluline, et see peab istungil toimuma.” (kohtunik)

Kuigi kohtunike hinnangul on istungi pidamine tihti vajalik, et kannatanut ja süüdistatavat vahetult küsitleda üksteise avaldatud informatsiooni osas, siis taasohvristamise vältimiseks võiks rohkem kasutada videostungi võimalusi. Samuti võiks luua praktika, mille kohaselt prokurör pakub kannatanule alati tugiisikut istungi ajaks, et vältida olukordasid, kus kannatanu on kas videostungiks eraldatud ruumi või muul põhjusel jäänud istungi kestel üksi:

„Ma küsisin, et kas keegi võib minuga kaasa tulla ja öeldi, et ei saa. Võib-olla sain valesti aru.. Seal oli veel üks naistevarjupaiga proua, kes mind väga toetas. Tema ütles, et tema lööb rinnaga läbi ja tema räägib kohtunikuga, et ta saaks minuga kaasas olla, et ma ei oleks sea täiestil üksinda.“ (kannatanu)

PROBLEEMID SEoses TAOTLUSE ARUTAMISE ISTUNGIGA:

- Videostungi võimalusi lähenemiskeelu taotluse arutamiseks kasutatakse vähe. Vägivallatsejaga istungil kokku puutumine soodustab kannatanu taasohvristamist.
- Puudub ühtne praktika kannatanule istungi ajaks tugiisiku pakkumise osas menetlejate poolt.

⁴² Sepper, M.-L., Kadarik, I. 2020. Ohvrikeskne lähenemine lähisuhtevägivalda juhtumites nelja Euroopa riigi näitel. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

3.4. LÄHENEMISKEELU TINGIMUSED JA RIKKUMINE

KrMS § 141¹lg 4 sätestab, et ajutise lähenemiskeelu määruses peab olema märgitud ajutise lähenemiskeelu põhjendus ning ajutise lähenemiskeelu tingimused.

Kui ajutise lähenemiskeelu puhul on KrMS § 141¹ lg-s 1 ammendavalt loetletud, et kahtlustataval või süüdistataval **võib keelata kohtu määratud paikades viibimise, kohtu määratud isikutele lähenemise ja nendega suhtlemise**, siis süüdimõistva kohtuotsusega lähenemiskeelu puhul näeb sätte materiaaõiguslik alus (VÕS § 1055 lg 1 ls 2) ette kaitseabinõude lahtise loetelu, mille kohaselt võib nõuda kahju tekitaja teisele isikule lähenemise keelamist (lähenemiskeeld), eluaseme kasutamise või suhtlemise reguleerimist **või muude sarnaste abinõude rakendamist**.

Riigikohus on rõhutanud⁴³, et lähenemiskeelu kohaldamisel **peab kohus konkreetselt määratlema need tingimused (piirangud)**, mida lähenemiskeelu adressaadil kaitstava isiku suhtes järgida tuleb. Vastasel korral ei ole lähenemiskeeld täidetav ja kaotab oma mõtte. Lähenemiskeelu tingimuste määratlemisel peab kohus arvestama konkreetse juhtumi asjaolusid ja jälgima, et lähenemiskeeld ei riivaks adressaadi õigusi rohkem kui see on keelu eesmärgist tulenevalt proportsionaalne. Keelates lähenemiskeelu adressaadi füüsilise lähenemise kaitstavale isikule, peab kohus määratlema lähenemiskeelu ruumilise ulatuse, s.o minimaalse lubatud vahemaa lähenemiskeelu adressaadi ja kaitstava isiku vahel. **Vastasel juhul ei ole hiljem võimalik selgelt tuvastada, kas lähenemiskeeldu on rikutud või mitte**. Samuti võib lähenemiskeeld lisaks füüsilise lähenemise keelule hõlmata ka muid tingimusi, näiteks keeldu kaitstava isikuga suhelda (sh telefoni või muude sidekanalite vahendusel või kirja teel).

Tavapäraselt on lähenemiskeelu seadmise määruses toodud ka **kohtu selgitused vägivallatsejale** selle kohta, millised tagajärjed kaasnevad lähenemiskeelu rikkumisega. Tulenevalt karistusseadustiku (edaspidi KarS) §-le 331² järgneb kriminaalvastutus sellisele lähenemiskeelu rikkumisele, mis on toime pandud korduvalt või ohu põhjustamisega kannatanu elule, tervisele või varale. Mõnikord on määruses välja toodud ka KarS poolt ette nähtud karistuse ulatus (rahaline karistus või kuni üheaastane vangistus).

Uuringus osalenud politseiuurija hinnangul on lähenemiskeelu sisu seletamine kahtlustatavale ja sellele autoriteedi andmine väga palju kinni ka kohtuniku isikus:

„Kohtu autoriteet ja kohtuniku seletus annab sellele tõkendile kindlasti teise kaalu, et eks ta ongi väga palju töökorralduses kinni- kuidas on kohtunikul aega, kes selle ette loeb, seletab, kes laseb selle otsuse tuua sekretäril saali ja lihtsalt üle anda- siin on ilmselt palju erisusi.“ (politseiuurija)

Alljärgnevalt on käsitletud mõningaid kannatanute intervjuude pinnalt kerkinud küsitavusi ning kitsaskohti seoses lähenemiskeelu tingimustega.

⁴³ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6. augusti 2010. a otsus asjas nr 3-1-1-59-10, p.-d 7.2- 7.4

3.4.1. LÄHENEMISKEELU RIKKUMISE MÕISTMINE

Kannatanute hinnangul on lähenemiskeelu tingimused kohtumääruses piisavalt selgelt, täpselt ja üheselt arusaadavalt sõnastatud ning vastavad reeglina kannatanu poolt taotletud tingimustele, mis kirjeldavad, missugusest käitumisest peab vägivaldseja edaspidi hoiduma. Mis puudutab arusaamist selle kohta, missuguseid kohustusi toovad lähenemiskeelu piiranguid kaasa kannatanule endale, siis selles osas jagunesid intervjueeritavad kaheks. Ühed eeldasid, et kohtumääruses piirang on kahepoolne - mis on keelatud vägivaldsejale, on keelatud ka ohvrile. Teised olid aga seisukohal, et piirangud kehtivad ainult vägivaldsejale ning kannatanu ei pea neist ilmingimata kinni pidama. Alljärgnevalt toome välja mõlemaid seisukohti põhjendava arutluskäigu Riigikohtu 2021. aasta otsuse põhjal:

- Prokuratuur on selgitanud,⁴⁴ et lähenemiskeeld on absoluutne ja isik, kellele see on kehtestatud, peab seda järgima ka juhul, kui kannatanu lubab tal keelust kõrvale kalduda. Kui toimub juhuslik kohtumine, peab keelule allutatud isik tegema kohe kõik endast sõltuva rikkumise lõpetamiseks. Selliste juhtumite puhul on väga raske hinnata, kas kannatanu väidetav nõusolek oli ikka vabatahtlik; kas kannatanule on sõnad suhu pandud; kas kannatanu räägib tõtt või valetab, kuna ta kardab ja on süüdistatavast nii materiaalselt kui ka vaimselt sõltuv.

Lähenemiskeeld on küll ohvrit kaitsev meede, aga samas piirab see oluliselt teise poole õigusi, näiteks õigust oma lastega kohtuda ja laste kasvatamisest osa võtta, samuti omandiõigust ja õigust oma vara kasutada. Selline piiramine peab olema proportsionaalne kaitstava hüvega ega saa kesta pikaajaliselt. **Samuti on inimestel raske saada aru sellest, et lähenemiskeeld kehtib mõlemale, nii lööjale kui kannatanule, ja piirab ka kannatanu õigust lööjaga kontakti otsida.**⁴⁵

- Riigikohus on aga samas asjas prokuratuuri seisukoha ümber lükanud.⁴⁶ Nimelt, lähenemiskeelu eesmärgiks on tagada, et isik, kelle suhtes lähenemiskeeldu kohaldatakse (lähenemiskeelu adressaat), ei rikuks tulevikus lähenemiskeeluga kaitstava isiku isikuõigusi. Seega annab lähenemiskeeld kaitstavale isikule õiguse nõuda lähenemiskeelu adressaadilt teatud käitumisest hoidumist. **Järelikult võib õigustatud isik lähenemiskeelust tulenevaid õigusi käsutada, andes lähenemiskeelu adressaadile kui kohustatud isikule - enda määratud tingimustel ja ulatuses - loa endale läheneda ja endaga suhelda.** Õigustatud isik saab seega nõuda lähenemiskeelu adressaadilt lähenemiskeelu tingimuste järgimist, kuid see ei kohusta õigustatud isikut seda tegema ega piira tema õigust soovi korral lähenemiskeelu adressaadiga suhelda. **Teisisõnu**

⁴⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22. oktoobri 2021 otsus asjas nr 1-20-2883, p. 12

⁴⁵ Prokuratuuri aastaraamat, 2021. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2021/perevagivald>

⁴⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22. oktoobri 2021 otsus asjas nr 1-20-2883, p.-d 20- 23

tulenevad kaitstavale isikule lähenemiskeelust üksnes õigused, mitte aga kohustused ja piirangud, mis kehtivad üksnes ja ainult lähenemiskeelu adressaadi suhtes.

Kuigi prokurörid, uurijad ning ohvriabi selgitavad kannatanutele lähenemiskeelu piirangute kehtivust ülalkirjeldatud prokuratuuri tõlgendusest lähtudes, esines siiski intervjueritud kannatanute seas neid, kelle jaoks oli iseenesest mõistetav pigem Riigikohtu lähenemine. Kui puudub kirjalik üheselt arusaadav selgitus ning kannatanuid nõustavad kriminaalmenetluse vältel erinevad ametkonnad ning spetsialistid (sh õigusnõustajad), siis ongi tõenäosus arvamuste paljususe tekkeks. Sellepärast on oluline, et lisaks suulisele selgitusele oleks lähenemiskeelu piirangud ja nendega kaasnevad põhimõtted ka üheselt mõistetavalt osapoolte jaoks lahti kirjutatud.

3.4.2. KÄITUMISJUHISED KANNATANULE LÄHENEMISKEELU TAHTLIKU RIKKUMISE KORRAL

Kuigi ükski intervjueritud kannatanu sõltumata tema arusaamisest lähenemiskeelu piirangute kehtivusest nende suhtes ei soovinud omada mingit vabatahtlikku kontakti vägivallatsejaga või teda kuidagi provotseerida piirangutest üle astuma, siis tõusetus antud kontekstis hoopis rikkumise küsimus olukordades, kus näiteks vägivallatseja rikub suhtluskorda ühiste lastega seoses, siis kas kannatanul on õigus talle läheneda, kui ta sellega ise rikub lähenemiskeelu piirangut?

„Konkreetne situatsioon – ma olin kolme lapsega poe juures ja võtsin sularaha automaadist raha välja. Ta nurga tagant tuli, ta ei saanud meid pikalt näha aga mingi aeg ta ikkagi nägi. Ja hüüdis lapsi enda juurde, lapsed jooksid ta juurde. Kolmas laps oli süles. Ja siis ma olin segaduses, sest ma ei tohi ju ta juurde minna. Kutsusin lapsed enda juurde tagasi ja nad tulid. Tema ei taganenud.“ (kannatanu)

Samuti tekitas kannatanutes küsimusi, mida nad täpselt peaksid tegema, kui vägivallatseja tahtlikult rikub lähenemiskeeldu. Selleks, et olla valmis rikkumise olukordadele adekvaatselt reageerima, leidsid kannatanud, et suureks abiks oleks standardolukordade kirjeldustest, kus on ära toodud konkreetset käitumisjuhised, sealjuures kelle poole ja mis kontaktidel erinevate rikkumiste korral pöörduda.

3.4.3. RIKKUMISE TAGAJÄRJED

Perioodil 2017-2021 lähenemiskeelu rikkumises süüdimõistetud isikutest mõisteti 30% süüdi ainult lähenemiskeelu rikkumise ja ülekaalukas osa (70%) lisaks muude kuritegude toimepanemise (sagedamini kehalise väärkohtlemise, ähvardamise, ahistava jälitamise) eest. Valdava osa lähenemiskeelu rikkumistest panevad toime saririkkujad, enamasti mehed, kes rikuvad korduvalt enda praeguse või endise paarisuhtepartneri kaitseks määratud lähenemiskeeldu.⁴⁷

⁴⁷ Tamm, K. Lähenemiskeelu kasutamine kriminaalmenetluses. Justiitsministeerium, 2022, lk 12

„Neid oli ikka väga palju. Ma isegi ei oska öelda, kas neid oli 100 või 200. Kogu aeg uurijad vahetusid, see oli kõige kohutavam, et ma pidin kogu aeg politseis käima ja kogu aeg oli uus inimene. Ja tekkis selline tunne, et politsei ka ei taha enam sellega tegeleda.“ (kannatanu)

Lähenemiskeelu rikkumise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Kuigi enamik keelu adreassaate peab keelust kinni, tekitavad leebed karistused kannatanutes ebakindlust keelu tõhususes.

„Kuna ma tean, et kui on rikkumine, siis ta saab rahatrahvi. See võiks olla kohe karmim. Ma tahan ohvrina 100% kindlustunnet, et mul on turvaline. Kui ta läheneb mulle ja raputab mind nt ja saab selle eest rahatrahvi, siis ma oleksin väga pettunud. Ma arvan, et kui ta läheks kinni kohe, siis see distsiplineeriks teda rohkem. Tagajärjed on liiga leebed.“ (kannatanu)

Õiguspraktikute sõnul reageeritakse pigem korduvale või raskele rikkumisele, mis vastab KarS § 331² tunnustele.⁴⁸ Seega menetlejate poolt põhjendamatult jäänud rakendamata võimalus sanktsioneerida lisaks korduvale rikkumisele ka kannatanu elu, tervise või vara ohtu seadmine.

Ka uuringus osalenud menetlejate arvamused ja praktika olid selles küsimused väga erinevad:

„Kui esmakordne, siis lihtsalt fikseeritakse, kui seal ei olnud ohtu elule, tervisele või varale või inimene paralleelselt ei kasutanud vägivalda.“ (politseiuurija)

“Lihtsam on menetleda, kui ähvardamine ja vägivald on koos.“ (politseiuurija)

“Mis on muidu selle tõkendi mõtte, kui me tõkendi korduva rikkumise puhul vaid äärmuslikul juhul paneme vangis?“ (politseiuurija)

Lähenemiskeelu rikkumiste puhul on kannatanute seisukohast oluline ka tõendamise temaatika. Tänase regulatsiooni puhul peab rikkuja vastutusele võtmiseks kannatanu rikkumist tõendama, mis võib eriti saririkkujate puhul olla kurnav nii vaimselt kui ajaliselt:

„Järgnes see, et mina pidin tööpäeval minema jaoskonda ja andma ütlusi. Jälle salvestad, jälle kirjutad, jälle räägid. See tundus nii lõpmatu. Tema rikub ja mina pean minema järgmine päev/nädal veetma 2-3h jaoskonnas.“ (kannatanu)

⁴⁸ Pappel, L.-R. Ajutise lähenemiskeelu regulatsiooni ja praktika probleematika. Magistritöö, 2021, lk 57

Rikkumisi aitaks sellistel juhtudel tõhusamalt tõendada elektroonilise valve rakendamine koos lähenemiskeeluga. Enamik uuringus osalenud kannatanutest ei olnud sellisest võimalusest kuulnud, kuid tõdesid, et selline lahendus suurendaks nende turvatunnet ning ühtlasi aitaks ka vähendada nende tõendamiskoormust seoses võimalike rikkumistega.

HEA PRAKTIKA: Ka uuringu raames intervjueritud kriminaalhooldusametnik nõustus, et elektroonilise valve rakendamine lähenemiskeeluga võib olla tõhus abivahend, mis aitaks distsiplineerida vägivaltatsejat isikuvastaste süütegude toimepanemisest hoidumiseks. Elektroonilise valve loogika peaks sellisel juhul seisnema GPS-seadme abil lähenemiskeelu tingimustes määratletud asukohtadele lähenemise tuvastamiseks ning sellekohase SMS-teavituse väljasaatmises. Vägivallatseja igapäevaelule ega muudele liikumistrajektoridele valve mingeid piiranguid ei seaks.

Elektroonilise valve rakendamine koos lähenemiskeeluga eeldaks muudatuste sisseviimist „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve korda,“⁴⁹ mis näeb täna ette valve kohaldamise tingimusena, et kriminaalhooldusalusele koostatakse minutilise täpsusega elektroonilise valve kohaldamise ajakava, kus on fikseeritud töö, õppimise või muu regulaarse tegevuse algus ja lõpp ning lõunavaheaeg, samuti minutilise täpsusega aeg igapäevaseks elukohast lahkumiseks ja elukohta saabumiseks.

PROBLEEMID SEoses LÄHENEMISKEELU TINGIMUSTE JA RIKKUMISEGA:

- Puudub ühtne arusaam kannatanute seas, missuguseid kohustusi toovad lähenemiskeelu piiranguid neile kaasa.
- Puudub väga hea ja sissetöötatud mehhanism, mismoodi reageeritakse lähenemiskeelu rikkumise puhul.
- Karistused on rikkumiste osas pigem leebed ja ei distsiplineeri vägivaltatsejat.
- Rikkumiste korral on tõendamiskoormus kannatanul, mis võib olla aegaõudev ja kurnav protsess.
- Kannatanud ei ole hästi kursis, mida täpselt nad rikkumiste korral peaksid tegema, kuidas koguda tõendeid ja kelle poole pöörduda.

⁴⁹ RT I 2007, 20, 334

3.4.4. LÄHENEMISKEELU TÄHTAEG

Ajutine lähenemiskeeld määratakse kriminaalmenetluse ajaks ja see kestab kuni kohtuotsuse jõustumiseni, seega sõltub selle kestus nii kohtueelse menetluse pikkusest, aga ka sellest, mis hetkel ajutist lähenemiskeeldu kriminaalmenetluses taotleti.⁵⁰

Süüdimõistva kohtuotsusega kohaldatava lähenemiskeelu maksimaalseks tähtajaks on 3 aastat.

Enamik kannatanuid ei pea seda tähtaega piisavalt pikaks ning tunnevad seoses sellega hirmu ja ebakindlust.

„Ajaline kestus ei tohiks mitte mingil juhul olla vähem kui 3 aastat. Ma loodan, et ta on asjadest aru saanud ja mõistab, aga ma ei tea seda tegelikult. Oleks võinud pikem olla, aga ma saan aru, et see pole võimalik, sest ta on lapse isa. Minu poolt võiks see tegelikult elu lõpuni olla.“

Enamik kannatanuid ei ole teadlikud, milliseid õiguskaitsevahendeid nad saaksid kasutada, et vajadusel peale lähenemiskeelu lõppu uuesti kaitset saada.

„Tegelikult hirmuga mõtlen, et kui see ükskord läbi saab, et mis saab. Kui see jätkub vanaviisi, siis ma pöördun uuesti politsei poole.“ (kannatanu)

Ohvrikeskse ja avatud suhtlemise hea praktikana tuleks lähenemiskeelu kehtima hakkamisel nõustada kannatanut terviklikult kõikide võimalike õiguskaitsevahendite osas, et ta saaks vajadusel võtta õigeaegselt kasutusele meetmed oma õiguste kaitseks ka peale lähenemiskeelu lõppu.

3.5. LASTEGA SEOTUD KÜSIMUSED SEoses LÄHENEMISKEELU KOHALDAMISEGA

Üheks suuremaks väljakutseks seoses lähenemiskeelu kohaldamisega on olukord, kus kannatanul ning keelu adreassaadil on ühine laps või ühised lapsed. Lähenemiskeeld kehtestatakse ka laste puhul juhtudel, kui nähtub väärkohtleja otsene ohtlikkus lapse suhtes. Sagedamini on lapsed aga väärkohtlemise pealtnägijateks.

Rootsis võib ka last, kes on näinud pealt perevägivalda, pidada kannatanuks sõltuvalt sellest, kui raske oli vägivald ning kui suures mahus laps seda pealt nägi.⁵¹ Eestis liigitub perevägivalda pealt näinud laps ametiasutuste kogutavate andmete vaatest üldisemasse kategooriasse „abivajav laps.“⁵²

⁵⁰ Tamm, K. Lähenemiskeelu kasutamine kriminaalmenetluses. Kriminaalpoliitika lühianalüüs, Justiitsministeerium 6/2022, lk 20

⁵¹ Sepper, M.-L., Kadarik, I. 2020. Ohvrikeskne lähenemine lähisuhtevägivalda juhtumites nelja Euroopa riigi näitel. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, lk 27

⁵² Laps perevägivalda pealtnägijana. Kriminaalpoliitika uuringute sari nr 36. Tartu Ülikool, Justiitsministeerium, märts 2022. Arvutivõrgus:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/laps_perevagivalda_pealtnagijana_lopparuanne_isbn.pdf

Kohtupraktikas on levinud meetmeks, et muu suhtluse keelamisel jäetakse siiski võimalus arutada ühise lapsega seotud küsimusi. Nimelt ei kaasne kannatanu suhtes süüteo toimepanemisega automaatselt keelu adressaadilt ühise lapse hooldusõiguse äravõtmist ning alati ei ole see ka vajalik. Sellistel puhkudel tuleb kohtul välja selgitada, kuidas võimaldada keelu adressaadil endiselt lapsega suhelda ka juhul, kui laps elab kannatanu juures, kelle kaitseks on kehtestatud lähenemiskeeld.⁵³

Seda lähenemist kinnitasid ka uuringus osalenud kohtunikud:

Prokuratuur on tihti unustanud, et kahtlustatavaga on seotud ka lapsed ja tal on perekonnaseadusest tulenevad õigused ja kohustused. Siis peab kohtunik kindlasti lähenemiskeelu kohaldamisel ja tingimuste seadmisel arvestama perekonnaõiguse sätetega ja vastavad välistused lähenemiskeelu tingimustesse sisse kirjutama.“ (kohtunik)

Uuringus osalenud kannatanute puhul oli enamasti vanematel säilinud ühine hooldusõigus ning lähenemiskeelule rakendatud eritingimusi lastega seotud teemadel suhtlemise osas. Uuringus osalenud kannatanute kogemuse põhjal kasutab vägivaldseja tihti lähenemiskeelu eritingimusi kannatanuga manipuleerimise jätkamiseks:

„Ta katsetas piire, kui kaua ta maja ees viibida võib. Aeda siseneda ei tohi, sellest on ta kinni pidanud, küll aga toimub lastega lõputult maja ees rääkimine.“ (kannatanu)

Perekonnaseaduse (PKS) § 143 lg 2 lg 2¹ järgi lepivad vanemad nende lahuselu korral kokku lahuselava vanema ja lapse suhtlemises ning vanemate vaidluse puhul määrab vanema ja lapse suhtlemise korra vanema nõudel kohus.

Kui kriminaalmentluses on vähemalt regulatiivsel tasandil loodud eeldused, et vältida ohvri ning süüteoimepanija kokkupuutumist kohtusaalis, siis tsiviilõiguslikus vaidluses samade osapoolte vahel need eeldused ei kehti. Nii tuli mitmel uuringus osalenud kannatanul vaatamata kehtestatud lähenemiskeelule vägivaldsejaga kohtus samas ruumis silmitsi seista seoses hooldusõiguse vaidlusega.

„Ei olnud üldse võimeline olema. Me jõudsime juristiga sinna varem, läksime kohtusaali. Ootasime seal. Nii kui mees sisse astus, hakkasin nutma ja tekkis paanika. Inimesed arutasid, et kuidas edasi. Kas saaks videoteel osaleda. Läksin saalist välja, aga ma ei tahtnud üksi olla. Olin ukse taga, jurist oli sees. Kohus andis loa kompromissiks. Ja läksin tagasi ainult allkirja andmiseks. Ukse taga käis jurist vahepeal kontrollimas. Lõpuks suutsin rahuneda.“

PKS § 123 lg 1 kohaselt teeb kohus esmajoonelapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Lapse õiguste ja heaolu tagamise põhimõtteid sätestab lastekaitseaduse (LasteKS) § 5. LasteKS § 21 lg 1 järgi tuleb kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel,

⁵³ Pappel, L.-R. Ajutise lähenemiskeelu regulatsiooni ja praktika problemaatika. Magistritöö, 2021, lk 13

vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. LasteKS § 21 lg 2 järgi tuleb lapse huvide väljaselgitamiseks mh kuulata ta tema vanust ja arengutaset arvestades ära sobival viisil ning võtta lähtuvalt lapse vanusest ja arengutasemest tema arvamus arvesse ühe asjaoluna huvide väljaselgitamisel.⁵⁴

Seega on kannatanul võimalus taotleda ka ainuhooldusõigust, kuid üksnes juhul, „/.../ kui lahus elava vanemaga suhtlemine ei oleks lapse huvides, sh avaldaks lapsele kahjulikku mõju, võib vanem lapse heaolu tagamiseks takistada lahus elaval vanemal lapsega suhelda.“⁵⁵

Kuni kannatanu jagab hooldusõigust vägivaldsejaga, siis vastavalt mitme uuringus osalenud kannatanu kogemusele, võimaldab see vägivaldsejal lapsega seotud otsuste kaudu oma positsiooni kuritarvitada:

„Mulle väga meeldib Lätis käia, aga lapse isa ei anna põhimõtteliselt meile ühekski reisiks nõusolekut.“

Seega saavad vägivaldsejad hooldusõiguse vaidlusi kasutada oma ohvrite jätkuvaks kahjustamiseks.

PROBLEEMID SEoses LÄHENEMISKEELU KOHALDAMISEGA, KUI ASJAGA ON SEOTUD LAPSED:

- Täna ei käsitleta vägivalda pealt näinud last ohvrina ja kannatanu suhtes süüteo toimepanemist ei arvestata hooldusõiguse vaidlustes lapsele kahjuliku mõjuna. Selline lähenemine ei ole lapse parimates huvides.
- Vaatamata kehtivale lähenemiskeelule on kannatanu sunnitud seisma vägivaldsejaga silmitsi tsiviilkohtumenetluses näiteks hooldusõiguse küsimustes.

⁵⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 06. aprilli 2018 määrus asjas nr 2-15-16111, p. 18

⁵⁵ *Ibid*

KOKKUVÕTE

Perevägivalda ohvrite kaitsmisel mängib olulist rolli lähenemiskeelu kohaldamine. Lähenemiskeeld on isikule seatud keeld läheneda teisele isikule. Lisaks võib kohus lähenemiskeeluga vajadusel ka keelata või piirata õigusrikkujal kaitset vajava inimesega suhelda või kohtu määratud paikades viibimise ja kohtadele lähenemise.

Kuigi vägivallaprobleemi teadvustatakse Eestis üha laialdasemalt, paistab Eesti Euroopas silma selle poolest, et vägivallast teatatakse politseile või abiasutustele vähe ning enamik vägivallajuhtumeid ei jõua politsei vaatevälja. Vaatamata tõusvale vägivallateadlikkusele, ilmneb uuringus osalenud kannatanute intervjuudest, et teadlikkus lähenemiskeelust on suhteliselt madal.

Uuringus osalenud kannatanute hinnanguil oli politseisse pöördumine ja ametliku taotluse tegemine emotsionaalselt raske - peamiselt mõjutas hirm vägivallatseja kättemaksu ees, aga ka abita jäämise ees.

Kannatanute teavitamist ja nõustamist teevad täna paralleelselt esmareageerijad, uurijad, prokurörid ning ohvriabi - puudub ühtne süsteem ja ülevaade, kas ja mis osas on kannatanuga suheldud, mis loob ohu, et kannatanu võib jääda infosulgu.

Kannatanud on esmase nõustamise ajal tihti raskes seisus ning infot vastu võtta on keeruline, seega on oluline lisaks suulisele selgitamisele anda kannatanule ka kirjalik materjal.

Lähenemiskeelu taotlemisega seoses seisid kannatanud silmitsi peamiselt kahe tihti omavahel seotud probleemiga: tõendite kogumine ning taotluse menetlemise kiirus. Kuigi tõendite kogumise eest vastutavad politsei ja prokuratuur, siis intervjueeritud kannatanute kogemusel lasub see koormus lähisuhtevägivalda spetsiifikast lähtuvalt praktikas tihti ohvri. Teatud liiki tõendite kogumine võib kannatanute jaoks osutada aga keerukaks. Vältimaks kohtuleelse menetluse venimist piisavate tõendite puudumise tõttu, tuleks rohkem rõhku panna sellele, kuidas kannatanut abistada ning nõustada tõendite kogumisel.

Täna sõltub keelu kohaldamine sellest, kas uurija kannatanut sellest informeerib, prokurör keeldu taotleb ja kohtunik selle määrab. Selleks, et tagada ohvrite parem kaitse, tuleks kaaluda standardiseeritud praktikat, kus menetleja hindab iga juhtumi puhul lähenemiskeelu kohaldamise vajalikkust selleks välja töötatud ankeedi abil, mis sisaldab kontrollküsimusi lähenemiskeelu kohaldamise aluste olemasolu, sobivuse ja võimalike tingimuste kohta. Kannatanute ajaliste ootuste paremaks juhtimiseks tuleks teadvustada kiire menetluse olulisust ning leppida piirkondade sees prokuratuuri ja kohtute vahel kokku ühtses käitumistavas.

Istungil füüsiliselt osalemine koos kahtlustatavaga võib olla kannatanu jaoks suur väljakutse. Kuigi kriminaalmenetluse seadustik lubab videoistungi korraldamist lähenemiskeelu taotluse arutamiseks, kasutatakse praktikas seda võimalust vähe. Taasohvristamise vältimiseks tuleks kasutada rohkem videoistungi võimalusi kannatanu küsitlemiseks samaaegselt süüdistatavaga, sh hooldusõiguse vaidlustes, kus juba on kohaldatud lähenemiskeeld.

Lähenemiskeelu rikkumiste puhul on kannatanute seisukohast oluline tõendamise temaatika. Tänapäevase regulatsiooni puhul peab rikkuja vastutusele võtmiseks rikkumist tõendama kannatanu, mis võib eriti saririkkujate puhul olla kurnav nii vaimselt kui ajaliselt. Ohvri turvatunde tõstmiseks ning vägivaldsete distsiplineerimiseks tuleks sagedamini rakendada seadusega ette nähtud elektroonilise valve võimalusi.

Lähenemiskeeld kehtestatakse ka laste puhul juhtudel, kui nähtub väärkohtleja otsene ohtlikkus lapse suhtes, kuid sagedamini on lapsed pereliikmete vahelise vägivalda pealtnägijateks. Eestis ei peeta vägivalda pealt näinud last kannatanuks, samuti ei arvestata kannatanu suhtes süüteo toimepanemist hooldusõiguse vaidlustes lapsele kahjuliku mõjuna. Selline lähenemine ei ole lapse parimates huvides.

4. SOOVITUSED

PROBLEEM	SOOVITUS
<p>1. Kannatanute madal teadlikkus lähenemiskeelu sisust viib probleemide eskaleerumiseni.</p> <p>Kannatanute teadlikkus lähenemiskeelust on suhteliselt madal. Tavapäraselt ollakse eeskätt meedia vahendusel kursis meetme kui sellisega, aga kuidas ja millistel asjaoludel seda kohaldatakse, ei teata. Madal teadlikkus tingib praktikas abi otsimise edasilükkamise.</p>	<p>1. Tõsta teadlikkust ühiskonnas läbi lihtsalt üles leitava informatsiooni.</p> <p>Tõsta teadlikkust ühiskonnas laiemalt, et inimesed teadvustaksid (enne keerulisse olukorda sattumist), millised vahendid on olemas enda kaitsmiseks ning oskaksid neid taotleda.</p> <p>Ühe võimaliku meetodina pakkuda sihtgruppidele asjakohast informatsiooni veebilehe kaudu. Veebilehel tuleks jagada kõikehõlmav info üldise menetluse ja vägivalda ennetamiseks vajaliku infoga, aga ka selle kohta, millistel juhtudel ja kuidas lähenemiskeeldu taotleda, kuidas tõendeid koguda, mis on tähtsajad jms. Täiendava võimalusena kaaluda sellise informatsiooni jagamist spetsiaalse rakenduse kaudu.</p>
<p>2. Ebaühtlane menetlejate teadlikkus lähenemiskeelu kohaldamise võimalustest.</p> <p>Lähenemiskeelu kohaldamise praktika sõltub menetleja hoiakutest, teadlikkusest, erialasest ettevalmistusest ja kogemustest, samuti piirkondlikust ning asutuse praktikast. Selle tulemusena ei ole kannatanu kaitse alati ühetaoliselt tagatud.</p> <p>Keelu kohaldamine sõltub sellest, kuidas esimene menetleja, kes puutub ohvriga kokku, olukorda hindab ja kas ta kannatanut lähenemiskeelu võimalusest informeerib. Seega sisaldab protsess subjektiivsust ja juhuslikkust.</p>	<p>2. Tõsta menetlejate teadlikkust seoses lähenemiskeeluga ja standardiseerida lähenemiskeelu vajaduse tuvastamise protsessi.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lisada lähisuhtevägivalda ja lähenemiskeelu teema Sotsiaalkindlustusameti vägivalda ennetust käsitlevasse videokoolitusse. - Koolituse peaksid läbima kõik ametnikud, kes puutuvad kokku kannatanuga (politseiametnikud, sealhulgas esmareageerijad, prokurörid, kohtunikud), et tagada ühtlane teadmiste tase ja praktika kõikides piirkondades ja ametkondades. - Politseiametnikud, kes ei ole lõpetanud Sisekaitseakadeemiat, peaksid koolituse läbima võimalikult kiiresti peale tööle asumist, teised teadmiste värskendamiseks sobiva regulaarsusega. - Standardiseerida lähenemiskeelu vajaduse tuvastamise protsess ja lisada riskihindamise

PROBLEEM	SOOVITUS
	vahendisse lähenemiskeelu vajadust puudutavad küsimused.
<p>3. Ohvriabiteenuste vähene kasutamine</p> <p>Paljud kannatanud ei anna nõusolekut enda andmete edastamiseks ohvriabile. Selle tulemusena ei ole nad tihti piisavalt teadlikud lähenemiskeelu kohaldamise võimalusest ning jäävad ilma neile vajalikust toest ja teenustest (nt juriidiline abi, aga ka psühholoogiline nõustamine ja muud ohvriabiga seotud teenused).</p> <p>Kannatanutel puudub tihti võimalus ise tagada endale kvaliteetne õigusabi, mistõttu ei ole nende õigused ja huvid kriminaalmenetluses piisavalt kaitstud.</p>	<p>3. Muuta ohvriabile andmete edastamise praktikat ja tagada õigusabiteenuse kättesaadavus.</p> <p>- Sätestada, et kui lähisuhtevägivalla juhtumite puhul taotletakse lähenemiskeeldu, siis on kannatanu näol tegemist erikohtlemist vajava isikuga, mis annab õiguse edastada tema info ohvriabile ja vajadusel ilma ohvri nõusolekuta.</p>
<p>4. Kannatanul puudub selgus kellega ja mis küsimustes kriminaalmenetluse raames suhelda.</p> <p>Kriminaalmenetluse raames puutuvad kannatanud kokku erinevate ametkondade ja spetsialistidega - tihti toimub paralleelselt suhtlus nii uurija, prokuröri kui ohvriabi ja lastekaitse töötajaga. Sellises olukorras puudub kannatanul selgus, kellega mingites küsimustes menetluse erinevates etappides suhtlema peaks ning kelle suhtes on õigustatud ootus vajaliku info saamise osas. Nii võib kannatanu jääda infosulgu.</p>	<p>4. Olemasolevate infolehtede ja juhiste täiendamine ja kõikidele kannatanutele jagamine.</p> <p>- Täiendada kuriteoohvri infolehe lähenemiskeeldu puudutavat osa ja lähisuhtevägivalla ohvrite juhendit selliselt, et lähenemiskeelu olemust, taotlemist ja menetlust puudutav sisu oleks kannatanule kõnekas, selge ja abistav.</p> <p>- Looa praktika, kus kannatanuga esimesena kokkupuutuv ametnik lisaks suulisele nõustamisele annaks kannatanule alati ka infolehe iseseisvaks tutvumiseks ning iga järgmine menetluses osalev ametnik kontrolliks, kas kannatanu on infoga kursis.</p>
<p>5. Ebaühtlane praktika seoses lähenemiskeelu taotluste menetlemise ajalise kestusega.</p> <p>Lähenemiskeelu taotlemise ajaline kestus erineb nii piirkondade kui ametkondade vahel ning sõltub tihti ametnike suhtumisest ja töökoormusest, mis ei ole alati kooskõlas kannatanu hea kohtlemise praktika kiire menetluse põhimõttega. Näiteks võib menetlus sõltuvalt asjaoludest kesta 48 tunnist kuni mitme kuu või isegi aastani.</p>	<p>5. Lähenemiskeelu taotluste menetlemise praktikate jagamine ja ühtlustamine.</p> <p>- Arutada ja jagada politseis ja prokuratuuris lähisuhtevägivalla ja lähenemiskeelu asjade menetlemise häid praktikaid ja laiemalt teadvustada kiire menetluse vajadust.</p> <p>- Ühtlustada praktikaid ja leppida piirkonna sees prokuratuuri ja kohtute eeluurimiskohtunike vahel kokku ühtses käitumistavas.</p>

PROBLEEM	SOOVITUS
<p>6. Lähemiskeelu taotluse arutamiseks kasutatakse videoistungi võimalusi vähe.</p> <p>Ohvrid eelistaksid kõikides menetlusetappides kokkupuudet vägivalatsejaga vältida. Tihti seda neile menetluses ei tagata, kuna spetsialistid kas ei ole teadlikud selle olulisusest või puuduvad selle tagamiseks vajalikud võimalused või oskused.</p> <p>Puudub ühtne praktika kannatanule istungi ajaks tugiisiku pakkumise osas menetlejate poolt.</p>	<p>6. Videoistungi võimaluste sagedasem kasutamine.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Muuta üldist praktikat istungi korralduse osas ning taasohvristamise vältimiseks kasutada rohkem videoistungi võimalusi kannatanu küsitlemiseks samaaegselt süüdistatavaga, sh hooldusõiguse vaidlustes, kus juba on kohaldatud lähemiskeeldu. - Informeerida kannatanut alati tugiisiku kaasamise võimalusest ning vajadusel tagada tugi menetlejate poolt. - Tõsta kohtunike teadlikkust ohvri kohtlemise põhimõtete kohta läbi koolituste.
<p>7. Lähemiskeelu kehtivuse alguse määramisel kasutatakse erinevaid praktikaid.</p> <p>Tavapärase praktika on, et lähemiskeeld hakkab kehtima 15 päeva pärast peale otsuse tegemist. Selline lähenemine jätab kannatanu otsuse jõustumiseni 15 päevaks kaitseta. Samas kasutatakse ka sellist praktikat, kus lähemiskeeld kehtestatakse kohtuotsuse väljakuulutamisest ehk kohe.</p>	<p>7. Võtta kasutusele kannatanule soodsam praktika.</p> <p>Juurutada kohtunike seas praktikat, et lähemiskeeld (pikaajaline) hakkab kehtima kohtuotsuse tegemise päeval, mitte kohtuotsuse jõustumisest (15 päeva pärast).</p>
<p>8. Lähemiskeelu rikkumiste tõendamine on kannatanule suur koormus.</p> <p>Lähemiskeelu rikkumisega kaasneb tihti ka muude kuritegude toimepanemine vägivalatseja poolt kannatanu suhtes. Kannatanud on lähemiskeelu rikkumise hirmus pidevas stressiseisundis. Rikkumiste korral on tõendamiskoormus kannatanul, mis on nii ajaliselt kui vaimselt kurnav.</p> <p>Kannatanud ei ole ka hästi kursis, mida täpselt nad rikkumiste korral peaksid tegema, kuidas koguda tõendeid ja kelle poole pöörduda.</p>	<p>8. Koostada kannatanule juhised tõendite kogumiseks ning rakendada sagedamini elektroonilist valvet koos lähemiskeeluga</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ohvri turvatunde tõstmiseks ning kannatanul lasuva rikkumiste tõendamiskoormuse vähendamiseks rakendada sagedamini seadusega ette nähtud elektroonilise valve võimalusi. - Üle vaadata „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord“ ja tagada, et see oleks vastavuses lähemiskeelu rakendamise loogikaga. - Luua standardolukordade kirjeldused rikkumiste kohta kannatanutele, kus on ära toodud konkreetsed käitumisjuhised, sealjuures kellele poole ja mis kontaktidel erinevate rikkumiste korral pöörduda ja kuidas rikkumisi fikseerida. Kirjeldused lisada mõne

PROBLEEM	SOOVITUS
	<p>juba olemasoleva vägivalda ennetust puudutava juhendi sisse (nt lähisuhtevägivalda ohvrile juhend) ja eelpool nimetatud veebilehele.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tagada, et selline juhend jõuab kõikide kannatanuteni, sealhulgas nendeni, kes ohvriabisse ei satu.
<p>9. Lähemiskeelu rikkumisele reageeritakse erinevalt ning kaldutakse kasutama pigem leebemaid karistusi.</p> <p>Puudub väga hea ja sisse töötatud mehhanism, kuidas reageeritakse lähemiskeelu rikkumise puhul.</p> <p>Karistused on rikkumiste osas pigem leebed ja ei distsiplineeri vägivaldsete. Rikkumisele reageerimise alusena kasutatakse sagedamini rikkumise korduvust, harvem rakendatakse seaduses ette nähtud alternatiivset alust ehk ohtu elule, tervisele või varale.</p>	<p>9. Ühtlustada lähemiskeelu rikkumiste reageerimise praktikad.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Juba lähemiskeelu esmakordsele rikkumisele peaks järgnema vägivaldsete jaoks tõsiseltvõetav reaktsioon. - Ühtlustada menetlejate rikkumisele reageerimise praktikad, sealjuures analüüsida ja luua näidisolekordade kirjeldused, millal on oht tervisele, elule või varale.
<p>10. Kannatanud on teadmatutes õigustest ja võimalustest enda kaitse tagamiseks peale lähemiskeelu lõppu</p> <p>Teadmatus võimalike õiguskaitsevahendite osas vähendab kannatanute võimalusi võtta õigeaegselt kasutusele meetmed oma õiguste kaitseks ka peale lähemiskeelu lõppu.</p>	<p>10. Informeerida kannatanut kõikidest õiguskaitsevahenditest.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lähemiskeelu kehtima hakkamisel saata kannatanule info ka selle kohta, millised on võimalikud õiguskaitsevahendid ning kuidas ja mis tingimuste korral neid saab taotleda, kui peale lähemiskeelu lõppemist peaks ohuolukord uuesti tekkima.
<p>11. Tänapäevane käsitlus vägivalda pealtnägemise ja -kuulmise mõju kohta lapsele ei taga alati lapse huvide kaitset.</p> <p>Vaid üksikute juhtudel on lapsed hõlmatud lähemiskeeluga, kuigi teiste pereliikmete vahelise vägivalda pealtnägemine või kuulmine on samamoodi last kahjustav kui otsene vägivald tema enda suhtes.</p> <p>Täna ei käsitleta vägivalda pealtnäinud last ohvrina ja</p>	<p>11. Lapse õiguste ja heaolu paremaks tagamiseks muuta praktikad seoses lapse kui ohvri käsitlusega.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Arvestada vägivalda pealtnägemist lapse heaolu hindamisel. - Hooldusõiguse ja suhtluskorra vaidlustes arvestada vägivalda pealtnägemise mõju lapsele.

PROBLEEM	SOOVITUS
kannatanu suhtes süüteo toimepanemist ei arvestata hooldusõiguse vaidlustes lapsele kahjuliku mõjuna. Selline lähenemine ei ole lapse parimates huvides.	